

uden for nummer

A large, light blue, stylized number '7' is positioned on the left side of the cover, partially overlapping the title and the journal information.

*Tidsskrift for praksis, udvikling
og forskning i socialt arbejde*
4. årg. nr. 7, 2003

Praksisforskning som
læringsrum i det
sociale arbejde

Opbygning af
evalueringskultur inden
for det sociale område

Dokumentation i praksis

Indhold

Knud Ramian

**Praksisforskning som læringsrum
i det sociale arbejde 4**

Hanne Kothrine Krogstrup

**Opbygning af evalueringskultur
inden for det sociale område 18**

Kirsten Vinther-Jensen

Dokumentation i praksis 28

uden for nummer, nr. 7, 4. årgang, 2003

Tidsskriftet uden for nummer udgives af
Dansk Socialrådgiverforening,
Toldbodgade 19 A, Postboks 69,
1003 København K.
Tlf. 33 91 30 33 Fax: 33 91 30 19

Lossalg: 60 kr.

Redaktion:

Mariane Johansen, (ansvh. red.), mjo@soc.aarhus.dk
Jens Guldager, jens.guldager@dsh-k.dk
Annette Carstens, annette.carstens@mail.dk
Peter Høllund, peterh@ruc.dk
Pernille Djurhuus, pernille.djurhuus@hotmail.com
Lars Uggerhøj, lug@dsh-aa.dk

Redaktionssekretær: Susan Paulsen

Sekretær: Birgit Barfoed

Copyright: Forfatterne

ISSN nr.: 1600-888X

Layout: Ole Gravesen, www.graphicdesign.dk

Tryk: Datagraf Auning A/S

Oplag: 13.000

uden for numme

● Velkommen indenfor i det syvende nummer af "uden for nummer".

Forskning i socialt arbejdes praksis, indsatsevaluering, praksisbaseret forskning, evidensbaseret praksis, læring i praksis, dokumentation... Altsammen aktuelle begreber, der kan diskuteres, belyses og præsenteres fra mange sider.

Redaktionen har med dette nummer valgt at sætte fokus på, hvordan viden kan skabes fra praksis og anvendes i praksis. Artiklerne giver eksempler på, hvordan den vidensudviklende proces samtidig kan blive praksisudviklende - og omvendt.

Knud Ramian giver i artiklen om praksisforskning som læringsrum i det sociale arbejde en introduktion til fænomenet praksisforskning - hvor det er praktikere, der forsker, og giver nogle konkrete eksempler på praksisanvendelse af vidensskabende netværk.

Hanne Kathrine Krogstrup skriver i sin artikel om anvendelsen af evaluering i praksis og ser især på opbygningen af en evalueringskultur og evalueringskapacitet inden for det sociale arbejde - og diskuterer vanskelighederne og barriererne herved.

Kirsten Vinther-Jensen introducerer en kobling mellem empowerment og evaluering ud fra nogle konkrete eksempler på, hvordan evaluering og dokumentation kan tænkes og anvendes som en integreret del af forsøgs- og udviklingsarbejde.

God fornøjelse med læsningen.

Redaktionen

Praksisforskning som læringsrum i det sociale arbejde

*Af Knud Ramian,
Center for Evaluering,
Psykiatrien i Århus Amt*

Knud Ramian, cand.psych., specialist i arbejds- og organisationspsykologi. Institutionsforstander gennem 10 år. Siden 1993 Evalueringschef ved Center for Evaluering, Psykiatrien i Århus Amt. Har arbejdet med praksisforskning på det socialpsykiatriske og gerontologiske område. Har blandt andet udgivet "Socialt arbejde med sindslidende" (2001) og senest i 2003 "Livshistorien - en vej til det menneskelige".

● Denne artikel handler om fænomenet praksisforskning. Det er et fænomen, der opstår, når praktikere be- driver noget, de kalder for forskning i deres praksis, samtidig med at de går på arbejde. Det kan være et casestudie af tværfaglige samarbejdsforløb, en spørge- skemaundersøgelse af samarbejdet med børnefamilier- ne eller en interviewundersøgelse af problemerne ved indførelse af empowermentprincipper. De forsker for at belyse, forstå og finde løsninger på centrale problemer i deres arbejde. Arbejdspladsen bliver deres forskningsin- stitution. Fænomenet breder sig hastigt på mange fagli- ge felter i udlandet og er på vej i Danmark.

Artiklen har to dele. Den første del er en præsentati- on og diskussion af fænomenet "praksisbaseret praksis- forskning", som det udvikler sig på den internationale scene. Første del svarer på spørgsmålene: Hvad er prak- sisforskning for et fænomen? Hvordan udvikler det sig? Og hvilke problemstillinger gemmer der sig i det? Første del slutter med en sammenfatning af, hvilke læringsrum praksisforskningen kan indeholde, og hvad den kan bidrage med i forhold til praksisfeltet, arbejdspladsen og den enkelte.

Anden del af artiklen har til formål at illustrere prak- sisforskningens læringsrum med udgangspunkt i konkre- te danske erfaringer. Erfaringerne stammer hovedsage- ligt fra Center for Evaluering (CEPS), hvor vi gennem de sidste 10 år har arbejdet med at udvikle en form for praksisforskning, som vi kalder videnskabende netværk.

Hvad er praksisforskning for et fænomen?

Det kan være nødvendigt at give en introduktion til fæ- nomenet "praktikere, der forsker i praksis", for det er ikke særlig udbredt i Danmark. Internationalt har der siden starten af halvfemserne været interesse for fænome- net. At interessen er stigende fremgår f.eks. af det rela- tivt store antal af nye bøger om temaet, som er kom- met inden for de sidste tre år. (Dolan 2000; Murray and Lawrence 2000; Wilkinson 2000; Dadds and Hart 2001; Epstein 2001; McNamara 2002; Robson 2002).

Hvis man ganske kort skal definere hvad, der karak- teriserer denne form for praksisforskning internationalt, kan man anvende følgende definition:

"Praksisbaseret forskning er anvendelsen af forsk- ningsinspirerede principper, designs og dataindsamlings- metoder i almindelig praksis for at kunne svare på

spørgsmål, som udspringer af praksis og svare på måder, der informerer praksis". (Epstein 2001) s.17.

I den internationale udvikling er der et væld af for- skellige betegnelser for fænomenet: practice research, practitioner research, practitioner based inquiry, the sci- entist practitioner, real world research osv. Der er dog seks træk i opfattelsen af fænomenet "praksisbaseret praksisforskning", der er nogenlunde enighed om. Der er uenighed om så meget andet.

1. Den gennemføres af praktikere i arbejde, som bruger mindst 80 procent af deres arbejdstid som praktikere.
2. Forskningsspørgsmålene retter sig mod problemer i praktikerens hverdag.
3. Der anvendes almindeligt anerkendte videnskabelige metoder.
4. Projekterne gøres gennemførlige.
5. Resultaterne kommunikerer til andre praktikere.
6. Forskningsfeltet er et praksisfelt.

Findes der praksisforskning i Danmark?

Når man leder efter dette fænomen "praktikere der for- sker" i Danmark, skal man se godt efter. Ordet praktiker- forskning (practitioner research) er stort set ukendt, men begrebet praksisforskning kan bruges som grundlag for en søgning. Ordet bruges på mindst fire forskellige måder her i Danmark.

Det bruges bredt om forskning, der har praksis som genstand (Ane Andersen, Tove Borg et al. 2003). Det bruges snævrere, som vi gør det i denne artikel om noget, der lidt klodset kunne kaldes for "praksisbaseret praksisforskning" dvs. praktikere, der forsker i praksis. Det bruges også af en gruppe af kritiske forskere for- trinsvis virksomhedsteoretikere, der dyrker studiet af praksis f.eks. praksislæring for at styrke en teori om praksis (Nielsen and Kvale 1999; Mørck 2000). Endelig bruges det også om den "praksisforskning", som prakti- serende læger udfører.

Man kan finde praktikere, der forsker flere steder. De findes på diplom-, master- og kandidatuddannelserne. Praksisforskningen vil f.eks. være specialeskrivning, der ikke uden videre antages at have interesse for andre end lærere og censorer (Højlund 2001). Det bliver til et arbejde, der er præget af, at man laver det for at bestå en eksamen. De studerende oplever det ikke, som prak- sisforskning og ser ikke på sig selv som praksisforskere,

men som opgaveskrivere.

Disse "opgaver" kan have kvaliteter, der klassificerer dem som praksisforskning. For det andet kan man støde på praktikere, hvis undersøgelser er projektevalueringer. De dukker op f.eks. i kølvandet på de forskellige ministerielle udviklingspuljer. Helsefondens forsøgspulje er et andet sted, som har næret mange praksisbaserede undersøgelser. For det tredje gemmer der sig "praktikere, der forsker" bag mange dokumentations- og kvalitetsudviklingsprojekter (Balleby 2003).

For det fjerde har der over 10 år som tidligere nævnt udviklet sig et decideret praksisforskningsfelt i socialpsykiatrien. Det er erfaringerne herfra, som bliver præsenteret i artiklens sidste del.

Grobund for læring

Ved at analysere definitionen af praksisforskningen lidt nøjere, bliver det muligt at få øje på nogle af de læringsrum, der ligger i denne forskningsform.

For det første handler det om praksisforskning af praktikere i arbejde.

I USA kan man finde særlige forskningsfonde, der kun kan søges af praksisforskere. Praksisforskere har man defineret som fagfolk, der arbejder mindst 80 procent af deres arbejdstid i praksis. Det vil sige, at de i snit passer deres almindelige arbejde fire dage om ugen, mens de forsker den femte dag. Det passer meget godt til danske erfaringer.

Der er forskellige former for samarbejde mellem forskere og praktikere, men ikke mange, hvor det er praktikerne, der er forskeren (Cartthess 1995). Praksisforskningen adskiller sig således fra f.eks. aktionsforskningen, hvor det typisk er en udefra kommende forsker, der forsker i samarbejde med praksis. Det betyder også at praksisforskeren har arbejdspladsen som forskningsinstitution. Forskningen foregår i hverdagens kollegiale felt med mulighed for at øge læringen ved at mindske afstanden mellem forskningen og dens anvendelse.

For det andet retter praksisforskning sig mod de komplekse fænomener i praktikerens hverdag. Det karakteriserer praksisforskning, at forskningsspørgsmålene er født ud af de personlige erfaringer, praktikerne gør i sit arbejde og ud af et dybtliggende behov for at vide noget mere eller gøre noget bedre. Forskningens mål-

sætning bliver at producere en viden, der kan gøre en forskel i praksis. Dette forhold skaber grundlag for at producere relevant viden. På dette punkt adskiller den praksisbaserede forskning sig fra f.eks. disciplinforskningen, der typisk tager udgangspunkt i teoretiske eller empiriske/metodiske problemstillinger og fra sektorforskningen, der har til formål at understøtte strategiske beslutningsprocesser. Praksisforskning betyder tilegnelse af redskaber til brug i hverdagen, der gør det muligt at blive producent af viden til eget forbrug, og som derfor kan føre til vedvarende læringsprocesser, hvilket adskiller praksisforskning fra tidsbegrænset kursusdeltagelse.

For det tredje er det karakteristisk, at praksisforskningen er forskning.

Den danske forskningsstatistik er bygget op omkring OECD's definitioner af forskning. OECD definerer FoU (Forsknings- og Udviklingsaktiviteter) som "Skabende arbejde på systematisk grundlag med henblik på at øge den videnskabelige og tekniske viden, herunder viden vedrørende mennesker, kultur og samfund - samt udnyttelse af den eksisterende viden til at anviser nye praktiske anvendelser" (Analyseinstitut for forskning 2001). Denne definition lægger vægt på karakteristika ved forskningsprocessen og forskningens formål. Det gør praksisforskning, som den her er defineret, berettiget til optagelse i forskningsstatistikken.

Det ændrer selvfølgelig ikke ved, at det er nødvendigt at diskutere perspektiv, kvalitet og kompetence i praksisforskningen. Praksisforskeren vil anvende eksplícite og systematiske arbejdsprocesser vedrørende samtlige arbejdsprocesser fra problem-formulering, begrebsafklaring, indsamling af data til analyse, resultatformulering og konklusion. Der kan stilles klare kvalitetskrav til praksisforskning (Murray and Lawrence 2000)s.128. Praksisforskningens krav om eksplicitisering og systematik giver særlige læringsmuligheder. Det gælder tilegnelsen af "videnskabelighed" som tankereds-kab, og det gælder den mulighed for vidensdeling, som klarhed i begreber og metoder fører med sig.

For det fjerde er praksisforskningen karakteriseret ved at være gennemførlig i praksis.

Det betyder, at praksisforskeren tilpasser sin strategi og sine metoder, så det bliver muligt at gennemføre forskningsaktiviteterne i praksis. Det vil ikke være relevant at spørge 5.000 mennesker, når det fænomen, man

er optaget af, kun vedrører 50. Det stiller under alle omstændigheder store krav til udvikling af selvdisciplineret arbejde at forske på deltid.

Praksisforskningen lægger vægt på at beskæftige sig med det komplekse problem i hverdagen frem for den isolerede problemstilling i laboratoriet, praksisforskningen søger tit rigdommen fremfor præcisionen, opdagelsen frem for bevisførelsen (Guba and Yvonna 1989), men forskning er altid en kritisk virksomhed, der ikke uden videre kan tage det givne for givet.

Der kan opstå særlige problemer omkring objektivitet, når man er personligt engageret, og det kan påvirke data. Det kan være umuligt for andre at gennemføre den samme undersøgelse for at få de samme resultater. Der kan opstå problemer, når man selv sidder og fedter med analyse og argumentation ved spisebordet, og man skal forholde sig til, hvad man kan tillade sig at sige, når man har ikke mulighed for at undersøge repræsentative udvalg. Opgaven består naturligvis i at vide, hvilke kompromiser man indgår, og man må vedkende sig såvel metodernes som resultaternes begrænsninger. Når praksisforskeren har været alle disse overvejelser igennem og formuleret sig om dem, bliver resultatet en meget nuanceret og velargumenteret vidensbase.

For det femte, kommunikerer resultaterne af praksisforskningen primært til andre fagfolk. Praksisforskeren offentliggør sine resultater, og forskningen kan ses efter i summene, men formidlingen sker ikke nødvendigvis i klassiske videnskabelige publikationer, men via fagblade, kurser og konferencer. Praksisforskningen adskiller sig fra internt udviklingsarbejde og kvalitetsudvikling gennem sin udadvendthed. Rapporter fra praksisforskere er fyldige sager, som stiller krav til en udviklet skriftlighed. Hvis andre praktikere skal bruge det, man har fundet ud af, skal man både skriftligt og mundtligt kunne beskrive, hvad det er man har gjort, og i hvilken kontekst man har gjort det. De følgende ti punkter er et eksempel på en samling kvalitetskrav til praksisforskningen, der siger meget om den vægt, der lægges på praksisorienteringen gennem hele projektet:

1. Praksisforskning er integreret i praksis.
2. Praksisforskning er en social proces med kollegers deltagelse.
3. Praksisforskning har pædagogisk værdi for alle deltagere i projektet.

4. Praksisforskning er gennemsyret af en udviklingstænkning.
5. Praksisforskning fører til handling og fokuserer derfor på aspekter af praksis, som forskeren har nogen kontrol over og kan påvirke.
6. Praksisforskning identificerer og udforsker socio-politiske og historiske faktorerens betydning for praksis.
7. Praksisforskning åbner for værdidiskussioner.
8. Praksisforskning er designet, så alle deltagere bliver hørt.
9. Praksisforskning udover professionel fantasi og forøger deltagernes evne til at fortolke hverdagens aktiviteter.
10. Praksisforskning producerer indsigter, som kan gives i en form, der har interesse for et større forum (Reed and Biott 1995).

For det sjette ser det ud til, at de enkelte praksisområder danner deres egne tværfaglige forskningsfelter med egne traditioner og kvalitetskrav.

Praksisforskningen er altså netværksskabende og bidrager derved til vidensdeling uden for arbejdspladsen. Der dannes sådanne felter omkring f.eks. undervisning, sundhed og socialt arbejde. Når praktikere forsker i deres praksis, bliver det naturligvis praksisfeltet og ikke en videnskabelig disciplin eller en faggruppe, der skaber feltet.

Det ser ud til, at hvert praksisområde udvikler sin egen form for praksisforskning. På det pædagogiske område har der i årevis været drevet meget praksisforskning, og feltet har sine egne lærebøger. På det pædagogiske og sociale område er praksisforskningen nu så omfattende, at man udover lærebøgerne selvfølgelig også afholder internationale kongresser om praksisforskning, dvs. at man også internationalt øger vidensdelingen.

Praksisforskningens særlige muligheder og begrænsninger

Når praktikere skal skaffe sig viden til deres praksis, har de på nogle områder nogle enestående muligheder. Praksisforskeren vil med sit kendskab til praksis kunne formulere meget relevante forskningsspørgsmål. Praksisforskeren har som "insider" en mulighed for fra starten at gennemskue, hvad der er overflade, og hvad

der er under overfladen. Praksisforskeren vil bedre end nogen anden kunne gennemskue og forudsige, hvad der er farbare og ikke farbare veje i forskningen.

Det bliver på den anden side påpeget, at praktikerne er for tæt på sit forskningsfelt: "han kan have problemer med at se skoven for bare træer". Det kan være vanskeligt at stille tilstrækkeligt kritiske spørgsmål. Man kan ikke se sig selv i nakken, som Gundelach har udtrykt det (Gundelach 2000). Denne kritik er svær at afvise al den stund, at en forskers ståsted og udgangspunkt altid er afgørende for det perspektiv, forskningen har, og derfor også for dens resultater. Denne problemstilling er alle forskeres problem: ingen kan se alting. Det gælder naturligvis også praksisforskningen. God praksisforskning er den forskning, der kan erkende og fremlægge sit perspektiv.

Praksisforskning er "insider forskning" ofte med den mulighed, det giver for særlig let adgang til problemstillinger, klienter og data (Reed and Procter 1995). Det giver selvfølgelig praksisforskeren nogle specielle etiske problemer at forholde sig til. Hvilke former for forsøg og undersøgelser kan man involvere mennesker i, når de samtidig er klienter? Hvordan sikrer man et reelt informeret samtykke, hvis klienten ikke tør sige nej? Hvordan sikrer man anonymitet i denne særlige situation? (Zeni 2000).

Den videnskabsteoretiske udvikling har svækket de store universelle teoris status og det positivistiske videnskabsideal. Viden bliver i stigende omfang spørgsmål om viden i en bestemt kontekst. Det vil sige, at almene teorier om f.eks. behandling af stofmisbrugere er meningsløse, fordi stofmisbrugere i Nørre-Snede skal behandles efter andre teorier end stofmisbrugere i Blågårdsgade. Det vil også sige, at de gamle skel mellem kvalitative og kvantitative forskningsstrategier falder, så praksisforskeren kan samle data ikke efter form, men efter deres kvalitet (Robson 2002).

Den teknologiske udvikling har forbedret mulighederne for at gennemføre praksisforskning. Den elektroniske tekst- og databehandling gør hele forskningsprocessen meget nemmere at gennemføre i praksis. Litteratursøgning og litteraturbearbejdning foregår i stigende omfang over internettet. Det er muligt, let og enkelt at kommunikere med vidende mennesker i hele verden. Den teknologiske udvikling har ganske enkelt lukket forskningen ud af læreanstalterne og har lagt

grunden til en forskning i praksis, der er til at gennemføre i praktikernes hverdag.

Hvis praksisforskeren forstår at udnytte sin position, er der altså nogle særlige fordele, som skulle gøre det muligt at give et unikt bidrag til vidensudviklingen på det sociale område.

Praksisforskningens læringsrum

Som det er fremgået af det foregående, ser det ud til, at den praksisbaserede forskning har udviklet sig til et fænomen med et selvstændigt perspektiv og en række særlige muligheder og begrænsninger. Det er nu muligt at se på denne forskningsform som vidensproducerende aktivitet. Hvilke muligheder for læring byder denne aktivitet på. Der er peget på hvilke særlige træk ved praksisforskningen, som kan bidrage til læring og vidensudvikling. Man kan også vurdere læringen på flere niveauer: Hvad er læringen for praktikerne? Hvad er læringen for arbejdspladsen og andre fagfolk? Hvad er læringen for praksisfeltet?

Der er fem særlige træk ved den praksisbaserede forskning, som peger på læringsmulighederne:

1. Den korte afstand mellem forskning og praksis øger mulighederne for, at der skaffes viden, som er relevant for praksis, og at resultaterne lettere blive anvendt i praksis. Praktikere vil være mest interesserede i resultaterne og måske spørge: 1) Om de har bidraget til at få øje på interessante fænomener? 2) Om de har udviklet fornuftige begreber, der kan kaste lys på fænomenerne og hjælpe til at begribe dem? 3) Om den opnåede forståelse kan skabe nye handlemuligheder? 4) Om handlemulighederne virker?
2. Der bliver talt meget om praktikernes usynlige viden i form af situeret viden, intuition og ekspertise. Der peges på betydningen af den reflekterende praktiker. Praksisforskningens krav om anvendelse af videnskabelig metode støtter udviklingen af en synlig, forståelig, tilgængelig og systematisk viden. Der udvikler sig klarere begreber og forståelsesmodeller, og udvikling af metodisk arbejde kan blive en forudsætning for praksisforskningen.
3. Praksisforskningens videnskabelighed kan bidrage med en særlig måde at tænke på, man søger en kritisk lærende position. Videnskabelighed bliver et tanke-redskab, som kan gøre megen nytte i hverdagens problemløsning og styrke en læringskultur.

4. Praksisforskning gennemføres ofte af erfarne medarbejdere. Det kan være langvarige forløb, der stiller store krav til selvstyring, selvansagelse og fordybelse. Det kan udvikle en særlig form for personlig styrke. Samtidig opnås der en særlig form for arbejdsglæde, som knytter sig til glæden ved selv at kunne producere sin viden.

5. Praksisforskningens udadvendthed udvikler både en faglig skriftlighed og mundtlighed. Den bliver netværkskabende, så man kan få vidensdeling på tværs af arbejdspladser og dermed et klarere perspektiv på den lokale viden.

Hvilke læringsrum tilbyder praksisforskningen det sociale arbejde?

“Løfterne” om læringsmuligheder er sammenfattet i nedenstående tabel.

	Bidrag til praktikerens	Bidrag til arbejdspladsen	Bidrag til praksisfeltet
Kort afstand mellem forskning og praksis	Fremskaffer viden/metoder fra hverdagen så et eller flere problemer kan forstås/løses	Den indsamlede viden kan overføres til andre kolleger, der inddrages i processen.	Metoder og viden kan let afprøves andre steder.
Anvendelse af videnskabelig metodik	Giver praktikerens dybde i sin viden og færdighed i forskningens tænkeværktøj, som er nyttig også i hverdagen.	Bidraget til udvikling, dokumentation og metadisk arbejde på arbejdspladsen.	Praksis-baseret viden kan gøres synlig, fælles og tilgængelig. Storskalaforsøg og andre former for forskning kan iværksættes.
Laves af erfarne og engagerede medarbejdere	Glæde ved fordybelse og ved selv at producere sin viden. Deltagelse øger personlig styrke og gennemslagskraft.	Har som oftest en positiv afsmitning på arbejdspladsen. Et særligt uddannelsesstilbud giver erfarne folk relevante udviklingsmuligheder.	Der udvikles en gruppe fagfolk, som er optaget af at formidle viden ud over arbejdspladsen.
Anvendelse af videnskabeligt netværk	Giver perspektiv til den lokale viden og skaber landsdækkende kontakter.	Skaber vidensdeling omkring en tematik, der er meget bredere end lige fokus i undersøgelsen.	Kan styrke den “kollektive viden”.

Hvordan virker læringen i praksis ?

For at illustrere læringsmulighederne med konkrete erfaringer tager jeg i det følgende udgangspunkt i erfaringerne fra en række danske praksisforskningsprojekter, som vi på Center for Evaluering kalder for videnskabende netværk.

Kort fortalt er et videnskabende netværk en gruppe af samarbejdende praksisforskningsprojekter. Det er, hvad man på engelsk kalder "a collaborative practitioner research network" eller "a multisite study". Hvert projekt i netværket har to til fire deltagere fra samme arbejdsplads. Netværkene rummer seks til ni projekter fra forskellige arbejdspladser ofte fra hele landet. De samarbejder målrettet om at skabe og formidle viden om et bestemt tema. Samarbejdet er styret af en skriftlig kontrakt med en projektkoordinator. Projekterne mødes med regelmæssige mellemrum til undervisning, gensidig inspiration og koordination. De videnskabende netværk har med tiden udviklet sig til en speciel arbejdsform, som med stor sikkerhed medfører, at alle projekter gennemføres i løbet af godt et år.

CEPS får inspiration fra praksis og organiserer netværket, der arbejder i et til halvandet år. Resultaterne formidles via rapporter, artikler, seminarer og kurser. Siden 1993 har Center for Evaluering igangsat 10 netværksprojekter med ialt 54 gennemførte delprojekter, og kun ganske få er faldet fra undervejs.

Tre komponenter holder et videnskabende netværk sammen

Tre komponenter holder et videnskabende netværk sammen og sikrer den fornødne synergi: Det tematiske samarbejde, den fælles forskningsstrategi og selve netværksorganiseringen.

Det tematiske fællesskab

De fælles temaer dækker komplekse problemer i praktikerens daglige liv. Temaerne har f.eks. været livshistorier, handleplaner, rummelighed, jobsskabelse. Til hvert tema findes nogle overordnede forskningsspørgsmål, som de enkelte projekter skal bidrage med viden til.

Temaerne tiltrækker praktikere fra hele landet, som er optaget af de samme fænomener, men som arbejder under forskellige omstændigheder. Et-årige projekter kan i sagens natur ikke være specielt omfattende, men

når syv til ni projekter beskæftiger sig med det samme tema i forskellige sammenhænge, kommer der en synergieffekt, der gør de enkelte undersøgelser mere interessante, og som giver en dybde i perspektiverne på det samlede projekt. Det bliver f.eks. nødvendigt at undersøge, hvorfor et problem, der står centralt på den ene arbejdsplads, ikke tillægges betydning på en anden etc.

Det metodiske fællesskab

Da praktikerens problemer i hverdagen er komplekse, kan de enkelte elementer i problemerne ikke altid isoleres og studeres hver for sig. Studiet af komplekse fænomener inviterer til brug af forskningsmetoder, der egner sig til denne type af fænomener. CEPS har indtil videre valgt en særlig casestudiestrategi, som det fælles metodiske grundlag i de videnskabende netværk, og som alle deltagerne trænes i og benytter sig af. Casestudie- strategien passer fint til brug i en arbejds-situation og passer til praktikerens måde at tænke på i hverdagen.

Casestudiet har flere varianter, og vi benytter en strategi, som er beskrevet af Robert K. Yin. Ifølge Yin er casestudiet "en empirisk undersøgelse af aktuelle fænomener i deres naturlige kontekst, og hvor grænser mellem fænomen og kontekst ikke er helt klare" (Yin 2003)s.13. Sagt på en anden måde er casestudiet et studie af Vor Herres eksperimenter. Det er derfor karakteristisk for casestudiet, at der er mange variable, som er interessante, og derfor anvendes flere forskellige datakilder, og der udvikles teoretiske forudsætninger, som kan styre dataindsamling og analyse. Man kan sige, at dataindsamling, analyse og bevisførelse minder meget om politiarbejde. Casestudiestrategien er ikke, som mange tror, kvalitativ forskning. Casestudiet i denne udformning er en selvstændig forskningsstrategi, der anvender såvel kvalitative som kvantitative metoder.

Der er udarbejdet en særlig vejledning til praktikere om brug af casestudiet (Ramian and Ahlgreen 1999). Det metodiske fællesskab gør det relativt nemt at udnytte og bygge videre på hinandens metodiske erfaringer. Langt fra alle projekter er perfekte casestudier, men der arbejdes løbende med at udvikle strategien, så de bliver stadig bedre.

Praksisforskere kan have meget forskellige teoretiske og metodologiske ståsteder, så CEPS anvendelse af case-

studiet til praksisforskning er blot et valg mellem mange andre mulige valg. I et undervisningsprojekt på Odense Socialpædagogiske Seminarium har man gennem systematisk anvendelse af spørgeskemaer i 22 små undersøgelser af praksis fået lavet en flot status og et perspektiv på udviklingen af de beskyttede værksteder (Pedersen 2002).

Netværksorganiseringen

Praktikernes forskning er konstant truet af de daglige akutte kerneproblemer. Der skal derfor noget til, der kan hamle op med hverdagens krav og understøtte forskningsarbejdet. Netværkskonstruktionen og netværkskulturen bidrager meget til projektets succes.

Deltagelse i netværket er baseret på en kontrakt mellem CEPS og arbejdspladsen - ikke deltagerne. Deltagernes arbejdsvilkår fremgår af kontrakten. Alle mødetidspunkter er fastlagt for hele perioden - projektet kan derfor konkurrere på planlægningshorisont.

Et af de kraftigst virkende midler er døgnsseminarerne, der afholdes hver anden måned. Her præsenterer og diskuterer man løbende sit arbejde. Der er tilsvarende afsat et antal dage, hvor de enkelte projekter kan få konsulentbistand. Som regel skaffes der midler til at finansiere to måneders frikob i slutfasen til hvert projekt - resten må arbejdspladsen dække.

Herudover tilbyder netværket teknisk assistance på områder, hvor det ikke forventes, at deltagerne selv har adgang til ressourcer: lån af båndoptagere, sekretærhjælp, statistik, litteratursøgning og til kritisk læsning.

Livshistoriefortællingen som fænomen og kompetenceområde

Det første netværk arbejdede med at forstå sindslidende menneskers livshistorie, livsmønster og værdier. Det bestod af otte projekter. Resultaterne blev offentliggjort i bogform: "Liv i Fokus" (Ramian og Gústafsson 1997) og er formidlet på utallige kurser og danner grundlaget for en halvanden års uddannelse i socialt arbejde med sindslidende. Bogen bruges mange steder, hvor man vil arbejde med livshistorier samt til undervisning, fordi den indeholder lærerige fortællinger om sindslidendes liv og hverdag. Disse fortællinger er faktisk viden i en form, der ikke findes meget af. "Liv i Fokus" har et perspektiv,

der blev videreført i bogen "Socialt arbejde med sindslidende" (Adolph, Blæhr et al. 1999).

Udviklingen af livshistoriefortællingen som metode blev fortsat i netværket LIFO 2000. Her blev en metode til livshistoriefortælling afprøvet seks forskellige steder i landet. Resultaterne herfra er netop publiceret i bogen "Livshistorien - en vej til det menneskelige" (Gústafsson og Ramian 2003). Projektet formidler sine resultater via seminarer, kurser og sin egen hjemmeside i LIFONET (www.ceps.suite.dk), der består af fagfolk, som arbejder med livshistoriefortælling, og som påtager sig at videregive deres erfaringer og videreudvikle metoden (Ramian 2003).

Eksempel på metode-, begrebs- og kompetenceudvikling

LIFO-projekterne, der har strakt sig over 10 år, illustrerer, hvordan videnskabelende netværk kan bruges til systematisk metodeudvikling på et praksisfelt. Projektet illustrerer også, hvordan data, der underbygger betydningen af begrebet "personlig integritet" kan anvendes til at diskutere, hvordan det sociale arbejde kan forholde sig til "borgerens menneskelighed" - den personlige udgave af retssikkerheden.

Set i læringssammenhæng er der opstået en gruppe praktikere, der har så mange erfaringer og så meget viden om livshistoriefortælling, at de præsenterer deres resultater på seminarer og kurser. Deres kompetenceudvikling har givet så markante udslag, at deltagelse i et praksisforskningsprojekt for de fleste var ensbetydende med en lønforhøjelse.

Selv om arbejdet med livshistoriefortælling er gennemført af praktikere i praksis, kommer den fortsatte anvendelse på arbejdspladsen ikke af sig selv. Den er meget afhængig f.eks. af den ledelsesmæssige opbakning i perioden efter projektets afslutning.

Interessen for livshistorien har været stor gennem mange år, men i hvilket omfang og hvordan fortællingen faktisk tages i anvendelse på feltet, er det alt for tidligt at sige noget om.

Fra projektet Lifo 98 har vi et eksempel på udviklingen af en langsigtet praksisbaseret forskningsstrategi. I lokalpsykiatrien i Skanderborg havde Michael Freiesleben fra 1994-98 haft et vellykket forsøg med etablering af kontaktfamilier til enlige voksne, sindslidende

dende og sindslidende forældre med børn. Princippet var, at en familie stiller sig rådighed som en del af en sindslidendes netværk og med en aftale om løbende besøg i familien. De eksterne evalueringer pegede på, at forsøget var vellykket (Center for Evaluering Psykiatrien i Århus Amt 1995).

Et kritisk punkt i etableringen af en kontaktfamilie var at "matche" den rigtige sindslidende med den rigtige familie. Det er en proces, der tilsyneladende var forbundet med megen intuition. Michael Freiesleben deltog i Lifo 98 med det formål at studere denne proces. Han ansatte en psykologi-studerende til at interviewe sig. Disse interview var så praktikerens data. Det blev et arbejdsomt og til tider frustrerende samarbejde (Nielsen 1998). Der kom en artikel om "matchning" ud af det (Freiesleben 1999).

Storskala-forsøget som strategi

Problemet med enkeltstående, succesrige, lokale projekter er imidlertid, at man ikke kan vide, om successen skyldes lokale forhold, projektmageren, en særlig målgruppe etc. Skal lokale erfaringer generaliseres, skal de prøves af ude i verden. Michael Freiesleben arbejder med matchning var en af årsagerne til, at han i 1998 gik ind i og fik støtte til tre-årigt såkaldt storskala-forsøg omkring etablering af besøgsfamilier.

Et storskala-forsøg er et netværk, hvor et bredt og landsdækkende udsnit arbejder med implementering af den samme praksisform. Den efterfølgende analyse af 13 forsøg fra hele landet viste, at kontaktfamiliemodellen også kan fungere uden for Skanderborg, men at den kræver en særlig organisatorisk jordbund for at kunne slå rod (Ahlgreen 2001). Det fortsatte arbejde med udvikling af kontaktfamilierne fortsættes nu på Videnscenter for Socialpsykiatri, hvor projektets hjemmeside (www.socialpsykiatri.dk) holder til, og erfaringerne fra matchningsarbejdet føres nu over til andre områder af det sociale arbejde.

I LIFO 98 var der andre gode eksempler på, hvordan casestudiet kan anvendes til evaluering af sociale tilbud. Det var også eksempler på, at praksisforskning absolut ikke blot bekræfter forskernes yndlingshypoteser (Juil and Bruun 1998; Thorgaard, Dahlstrøm et al. 1998; Thorgaard, Dahlstrøm et al. 1999).

Når bare man vil blive klogere: Studiet af marginaliserede liv

Et videnskabeligt netværk blev døbt Rumbo - en forkortelse af "Rummelighed i bostøtten". Rumbo skulle udforske fænomenet "udstødelse". Alle projekter (seks) skulle svare på følgende spørgsmål: Hvilke processer fører til, at sindslidende mennesker ikke modtager, ikke fastholder eller ikke kan udnytte tilbud om støtte i eget hjem? Hvilke forsøg kan der på baggrund af denne erkendelse sættes i værk for at øge rummeligheden i disse tilbud?

Rumbo var et forsøg på at snævre forskningsfeltet ind til at omfatte en veldefineret gruppe af mennesker og besvarelse af to klare spørgsmål. Alligevel blev projekterne utroligt forskellige. Det blev interessant, når alle projekterne fra hver deres hjørne kunne fortælle veldokumenterede historier om de mange steder og mange situationer, hvor kontakten ikke lykkedes. Udstødelse viste sig at være et socialfagligt set håbløst begreb til forståelse af begivenhederne i menneskers liv. Projektet udviklede i stedet en model til forståelse af "tilknytninger" og "brud" i livet. Brud findes alle vegne og i mange afskygninger, og gør liv sårbare. Der er ofte ingen, der rigtig opdager dem, og ingen tager ansvar for brudene, når de sker. De glemmes, og kræfterne bruges på de næste forsøg på tilknytning af nye. Projektets model er et konkret indlæg i teoriudviklingen om marginaliseringsprocesserne i samfundet.

Projekterne viste også, at vi ved, hvad der skal til for at skabe rummelighed, men det ser ud til at man først bruger denne viden, når man kan diagnosticere mennesker som udstødte. Tænk, hvis der havde været tilstrækkeligt med rummelighed noget før. (Ramian 2001; Ørtenblad og Ramian 2001).

Projektet rejser det interessante spørgsmål: Når brud er en fejl, hvordan kan tilbudene så lære af deres detaljer i brudforløbene? Svaret på dette spørgsmål arbejdes der med i et nyt igangværende netværk om "Brudbekæmpelse" (Ramian 2001).

Når arbejdspladsen har et forskningsprogram

Rumbo-projektet indeholder en lærerig historie om systematisk udvikling af praksisbaseret viden fra socialpsykiatrien i Rønde. Deres udgangspunkt var problemerne med at give brugbare tilbud til sindslidende

unge, der bor i forældrefamilien. Det var en situation, som de havde oplevet adskillige gange. De ønskede at forstå, hvordan livet formede sig - når mor er bostøtte. En konstatering på baggrund af casestudierne i deres projekt var, at mor ofte ikke fik den hjælp og støtte, som hun havde brug for (Kristensen, Handrup et al. 2001).

Efter netværkets afslutning formulerede de derfor et nyt projekt med det formål at tilbyde en model for opsøgende støtte til en gruppe pårørende. Dette projekt fik støtte fra Socialministeriet og er netop afsluttet. Projektet bekræfter gennem casestudier af alle rådgivningsforløb, at hverdagen i en familie med et sindslidende familiemedlem kan være meget belastende, og at der ikke er meget støtte at hente for de pårørende. Casestudierne underbygger den opfattelse, at pårørende har brug for en opsøgende støtte - specielt i den akutte fase af deres ægtefælles sygdom. Rapporten om rådgivningsmodellen er ved at være færdig (Handrup og Thøgersen 2003).

Som en konsekvens blev der i september 2003 afholdt en konference for lokale samarbejdspartnere og psykiatrien for at drøfte, hvordan en indsats i den akutte fase kunne gennemføres. Lokalpsykiatrien i Rønde arbejder nu på at fortsætte det nye projekt i 2004. Sådan ser resultatet af fire års systematisk praksisforskning og udviklingsarbejde i Socialpsykiatri Rønde foreløbig ud, men der er lang, lang vej igen før akut, opsøgende bistand til sindslidendes pårørende er en vidensbaseret standard i det sociale arbejde.

Lovgivning under lup

Det såkaldte HAPLA-projekt bestod af otte projekter fra hele landet. Projektet var finansieret af Videnscenter for Socialpsykiatri, mens Center for Evaluering stod for driften. HAPLA skulle lave forsøg med handleplansarbejde for at finde ud af, hvad der var afgørende for handleplanernes kvalitet. Udgangspunktet for projektet var en tidligere undersøgelse af kvaliteterne i de eksisterende handleplaner (Ramian 1996). Atter blev projekterne meget forskellige netop, fordi praksisforskerne tog udgangspunkt i problemstillingerne i deres egen hverdag.

Handleplan forudsætter personlig plan

Forskelligheden gjorde det f.eks. nødvendigt at udvikle

nye begreber omkring de mange forskellige slags planer. To nye begreber - plantyper - dukkede op af projektet. For det første den personlige plan som en forudsætning for handleplansarbejde. Hvis mennesker ikke har en personlig plan, vil enhver handleplan være udtryk for et overgreb.

For det andet blev det tydeligt, at der kan være rigtig mange planlæggere omkring et menneske, og ingen har den endelige autoritet. På den måde blev "de koordinerende aftaler" synlige. De koordinerende aftaler vil ofte være nødvendige og afgørende for handleplanernes realisering. Ingen af disse plantyper med ditto processer havde tidligere været forbundet med handleplansarbejdet.

Det blev tydeligt, at lovens formulering om give "et tilbud om en handleplan" ikke bliver til et tilbud, blot fordi det står formuleret i loven. Det kunne tage lang tid overhovedet at få mennesker til at tro på, at det var et tilbud (hvor kommer al den mistro fra?).

Lovgivningens formulering "så vidt muligt ud fra brugerens forudsætninger" gav i projektet anledning til forskellige modeller for arbejdet. Hvis man f.eks. vil give brugerne valgmuligheder mellem forskellige måder at lave handleplansarbejde på, skal fagfolkene altså kunne flere metoder. Kan de det?

Planarbejde viste sig at være en omgang med et væld af processer: Aftale kontekst, forhandle virkeligheden, arbejde med motivation og prioritering, målsætte, finde handlemuligheder, lave aftaler, implementere, realisere og følge op. Det blev også tydeligt, at handleplansarbejdet var kontekstbundet. Det ene sted var det store problem at give et tilbud, som blev oplevet som et tilbud, på et andet sted var det store problem at finde veje til holdbare aftaler. Denne viden om handleplansprocesserne stiller krav til fagfolkene om at kende og beherske disse processer.

Er handleplaner en god idé?

Man kan diskutere, om det med handleplaner nu også skal tages så bogstaveligt og alvorligt, som det er gjort i HAPLA-projektet? HAPLA-projektet har undersøgt lovgivningen som socialfaglig realitet, og svaret til lovgiverne på dette spørgsmål var meget klart, at hvis handleplansarbejdet ikke udføres så kompetent, at det sikrer såvel klienter som fagfolk en højere og en konstant høj grad

af succes, så bliver planerne en socialpolitisk og bureaukratisk ridepisk, der skader både det sociale arbejde og borgeren mere, end det gavner.

Flere af deltagerne arbejder nu som undervisere i handleplansarbejde og arbejder videre i nye netværk med raffinering af metoderne. Der er sammenfattende artikler om projektet, og nogle af projekterne har udgivet deres egne rapporter (Cohen and Ramian 2001). De originale HAPLA-rapporter kan frit downloades fra www.socialpsykiatri.dk eller købes fra Videnscenter for Socialpsykiatri. Den samlede rapport fylder omkring 500 sider.

Bogen illustrerer tydeligt forskellige teksttyper, som man må arbejde med i praksisforskning. Der er tekster til de, der bare skal vide, og der er tekster til dem, der skal kunne. Man kan godt købe en bil efter en brochure på fire sider, men skal man kunne reparere den samme bil kræver det en håndbog eller to. HAPLA-bogen er både en håndbog og en guldgrube af praktiske erfaringer med handleplansarbejde og praksisforskning for mennesker, der vil arbejde vidensbaseret med handleplaner.

HAPLA-projektet er på flere måder blevet videreført af Videnscenter for Socialpsykiatri: To netværk arbejder videre med udvikling af metoder i handleplansarbejdet og et større netværk PLANET arbejder med "levendegørelse" af handleplaner. Dette netværk har til formål at indsamle viden om, hvordan man bedst omsætter handleplaner til virkelighed og slutter ved udgangen af 2003. Projektet har sin egen hjemmeside på Videnscenter for Socialpsykiatri med løbende debat om handleplansarbejde.

Vi er blevet støttet i en tro på, at vi kan sikre såvel fagfolk som brugere en højere og konstant høj grad af succes ved hjælp af handleplaner. Vi mangler stadig at finde ud af, hvilke forudsætninger, der skal være opfyldt, før det kan ske.

Fænomenet praksisforskning kan også udvikles i Danmark, og der eksisterer formentlig megen usynlig praksisforskning. Center for Evaluerings erfaringer med videnskabende netværk understøtter den opfattelse, at praksisforskningen kan tilbyde en række læringsmuligheder for såvel praksisfelt som arbejdsplads og den enkelte praksisforsker.

Projekterne er udadvendte, vidensproducerende og debatskabende

Som det er fremgået, støtter praksisforskningen en særlig gruppe fagfolk, som bliver producenter og bærere af et videnskabende netværks resultater. Disse resultater forsvinder ikke, men stilles til rådighed for praksisfeltet. Netværkene kan være med til at fastholde og videreudvikle viden på vigtige områder som f.eks. handleplansarbejde. Resultaterne kan være kritiske og debatskabende, som de var det omkring personlig integration, brudbekæmpelse og handleplansarbejde.

Praksisforskning er arbejdspladsudvikling og vidensdeling

Praksisforskningens problemstillinger udspringer af arbejdspladsens problemstillinger og indsamler viden, der er direkte svar på de spørgsmål, som arbejdspladsen stiller. Der vil altid være forskel på, hvad der kan lade sig gøre i en projektperiode, men afstanden mellem teori og praksis er ikke stor.

Det kræver dog stadig god ledelse at implementere ny viden. Arbejdspladsen kan med praksisforskning følge vigtige problemstillinger over lang tid og vidensbasere deres indsats. Arbejdspladsens perspektiver kommer i det videnskabende netværk i dialog med andre arbejdspladsers perspektiver.

Kompetenceudvikling og personlig udvikling

Det er en særlig gruppe af modne og erfarne fagfolk med særlig hang til fordybelse, der mødes omkring praksisforskningen i den videnskabende netværk. Praksisforskningen tilbyder praktikerne at udvikle en empirisk, argumenterende tænkning som arbejdsredskab med den sikkerhed, det kan give - også i hverdagen. Der dukker sikre vidensformidlere op omkring de temaer, som praksisforskningen kommer forbi. Man bliver ganske vist ikke en habil praksisforsker gennem et enkelt projekt, men vi kan se, at der er nogen, der bliver ved, og nogen, der kommer igen. Praksisforskning kan altså udvikle praksisforskere. Det er fagfolk med en kompetence, der også kan mærkes i lønningsposen. Denne læring stopper ikke, når et kursus er slut, men støtter netop mennesker, der kan blive ved, fordi de er blevet selvlærende.

Omkostninger er der også

Praksisforskning er ikke kun et succesrigt fænomen med fremtiden for sig. Det er endnu et sårbart fænomen, og det er ikke gratis. Det er ikke til at forudsige, om og hvordan det kan finde ud af at slå rod i Danmark.

Praksisforskning er ikke nem forskning. Selv små projekter stiller store krav til deltagerne, og man bliver ikke en erfaren praksisforsker gennem ét projekt.

Det er ikke altid nemt for en arbejdsplads at investere en arbejdsdag om ugen til to medarbejdere i mere end et år. Der skal også findes ressourcer til den forskningsfaglige støtte. Det kan endnu være svært at finde et sted, hvor man kan få faglig støtte og institutionel forankring til praksisforskningens særlige strategier. Endelig er det endnu langt fra alle, der kan få øje på praksisforskningens plads og værdi som vidensproducent og læringsrum - så det kan kræve en del argumentation at komme i gang.

Fremtidens veje

Det kan konstateres at praksisforskning f.eks i videnskabende netværk rummer særlige læringsrum, der kan have værdi for såvel praksisfeltet som for arbejdspladser og fagfolk. Det er læringsrum, der kan komme til at udgøre en kilde til vedvarende læring. Vi må også forvente at stadig flere praktikere vil have uddannelsesmæssige forudsætninger for at lave forskning. Det kunne være relevant for rigtig mange uddannelsesinstitutioner at skabe organisatoriske rammer for praksisforskere, som man ser det i f.eks. England. "OVIS-netværket" af lærere, der dyrker praksisforskning på den sociale højskole i Odense, er et eksempel, men der skal flere til. Når vi kan få uddannelser og arbejdspladser til at gå sammen om praksisforskning bliver det rigtig interessant. Et første skridt på denne vej er VISNET 2004 - et begyndende netværk af uddannelsesinstitutioner og arbejdspladser på det sociale område, som vil samarbejde om at udvikle flere videnskabende netværk (Ramian 2003). Hvis der var særlige midler til de videnskabende netværk på fagligt vigtige områder, ville det blive specielt interessant.

ceps@psykiatri.aaa.dk

Litteratur

- Adolph, E., M. Blæhr, et al. (1999): *Socialt arbejde med sindslidende - En basisbog*. Århus, Systime.
- Ahlgreen, B. (2001): *Projekt kontaktfamilier. Et landsdækkende forsøg for mennesker med en sindslidelse*. Århus, Center for Evaluering, Psykiatrien i Århus Amt, Skovagervej 2, 8240 Risskov: 62.
- Analyseinstitut for forskning (2001): *Forskning og udviklingsarbejde i sundhedssektoren Forskningsstatistik 1999*. Århus, Analyseinstitut for forskning: 37+ bilag.
- Ane Andersen, Tove Borg, et al. (2003): *Praksisforskning. Basisbog i ergoterapi - aktivitet og deltagelse i hverdagslivet*. T. Borg, U. Runge and J. Tjørnov. kbh, Munksgaard.
- Balleby, M. (2003): *Hvordan? Dokumentation & Formidling af socialpædagogisk praksis er udkommet og kan fås hos*. København, SL og Amdrødsforeningen.: 24.
- Cartthess, P. M. (1995): *Practitioner-researcher partnership*, NASW Press.
- Center for evaluering Psykiatrien i Århus Amt (1995): *Støtte- og kontaktfamilier. Et projekt i Skanderborg, Odder, Samsø og Hørning kommuner*. Århus.
- Cohen, M. and K. Ramian, Eds. (2001): *HAPLA - Handleplaner og fremtidsarbejde. Rapporter fra et videnskabeligt netværk om handleplanernes metodik*. København, Videnscenter for Socialpsykiatri.
- Dodds, M. and S. Hart (2001): *Doing practitioner research differently*. London, RoutledgeFalmer.
- Dolan, B. (2000). *Nurse Practitioner: Real-World Research in A & E*, Taylor & Francis.
- Epstein, I. (2001). *Mining for silver while dreaming of gold: Clinical data-mining in practice-based research. Clinical Data-Mining in Practice-Based Research: Reflecting on Social Work Practice in Hospitals*. I. Epstein and S. Blumenfield. Binghamton, N.Y, Hayworth Press.
- Freiesleben, M. (1999): "Når vi giver skæbne en hjælpende hånd." *Social Kritik* 63(63): 140-151.
- Guba, E. G. and S. Yvonna (1989): *Fourth generation evaluation*. Lincoln Newbury Park, Sage.
- Gundelach, P. (2000): "Nærhed og distance i forskning og praksis." *Nordisk Socialt Arbejd* 20(3): 165-172.
- Gústafsson, J. and K. Ramian (2003): *Livshistorien - Vejen til det menneskelige*. Århus, Systime.
- Handrup, S. and L. Thøgersen (2003): *Opsøgende pårørendearbejde: "Hvorfor skal de komme og snage i vores forhold"*. Roende, Socialpsykiatrien i Roende.
- Højlund, B. (2001): *Livshistorien som professionelt arbejdsredskab i hjemmeplejen. Den sociale diplomuddannelse*. Holstebro.
- Juul, I. and B. Bruun (1998): *Flakkerne og de regelmæssige*
- *En undersøgelse af to cafégæsters hverdagsliv og deres brug af Rejsecafeen*. Aarhus, Rejsecafeen.
- Kristensen, K. B., S. Handrup, et al. (2001): *Livet med mor som bostøtte. Hvorfor er det vanskeligt at etablere tilbud om støtte til hjemmeboende yngre sindslidende mænd med tætte bånd til moderen?* København, Videnscenter for Socialpsykiatri.
- McNamara, O., Ed. (2002): *Becoming an Evidence-based Practitioner*. Padstow, Cornwall, RoutledgeFalmer.
- Murray, L. and B. Lawrence (2000): *Practitioner-Based Enquiry - Principles for Postgraduate Research*. London, Falmer Press.
- Mørck, L. L. (2000): "Practice Research and Learning Resources." *Outlines* 28 (dec 2): 61-84.
- Nielsen, K. (1998): *Erfaringer fra praksisforskning - matchning af sindslidende og kontaktfamilier*. København, Videnscenter for Socialpsykiatri: 37.
- Nielsen, K. and S. Kvale, Eds. (1999): *Mesterlære - læring som social praksis*. København, Hans Reitzel.
- Pedersen, E. M., Ed. (2002): *Projekt: Værksted, værested, lærested - det beskyttede værksted før, nu og i fremtiden*. Odense, Odense Socialpædagogiske Seminarium.
- Ramian, K. (1996): *Kvalitetsudvikling af handleplaner*, Center for evaluering, Psykiatrien i Århus Amt.
- Ramian, K. (2001): *Brudbekæmpelse - en projektbeskrivelse*. Århus, Center for evaluering, Psykiatrien i Århus Amt: 5.

- Ramian, K. (2001). *Rummeligheden i bostøtten - essensen fra RUMBO-projektet*. Århus, Center for Evaluering: 6 sider.
- Ramian, K. (2003): *LIFO-NET*, Center for Evaluering, Psykiatrien i Århus Amt. 2003.
- Ramian, K. (2003): *VISNET 2004 - Et samarbejde om videnskabelige netværk*. www.ceps.suite.dk/visnet2004.pdf.
- Ramian, K. and B. Ahlgreen (1999): *Videnskabelige Netværk: Hvordan laver man praksisforskning i socialt arbejde med sindslidende*. Århus, Center for Evaluering: 53.
- Ramian, K. and J. Gústafsson (1997): *Liv i fokus*. Århus, Systime.
- Reed, J. and C. Biott (1995): *Evaluating and developing practitioner research*. *Practitioner Research in Health Care: The Inside Story*. London, Chapman Hall: 189-204.
- Reed, J. and S. Procter (1995): *Practitioner research in context*. *Practitioner Research in Health Care: The Inside Story*. London, Chapman Hall: 3-31.
- Robson, C. (2002): *Real World Research*. Oxford, Blackwell.
- Thorgaard, L., A. G. Dahlstrøm, et al. (1998): *Kvaliteten af pakkearbejde på et aktivitetscenter*. København, Videncenter for Socialpsykiatri: 27.
- Thorgaard, L., A. G. Dahlstrøm, et al. (1999): "Praksisforskning: Aktiviteten som omdrejningspunkt for samværet." *Ergoterapeuten* 1999(10): 12-15.
- Wilkinson, D., Ed. (2000): *The researcher's toolkit - The Complete Guide to Practitioner Research*. London, RoutledgeFalmer.
- Yin, R. K. (2003): *Case study research: design and methods*. Newbury Park, Sage.
- Zeni, J., Ed. (2000): *Ethical Issues in Practitioner Research*. London, Teachers College Press.
- Ørtenblad, L. and K. Ramian, Eds. (2001): *Rummelighed i bostøtten - Resultater fra et videnskabeligt netværk om adskillelser og tilknytninger i samarbejdet med sindslidende*. København, Videncenter for Socialpsykiatri.

Opbygning af evalueringskultur inden for det sociale område

*Af Ph.D., lektor
Hanne Kathrine Krogstrup,
Aalborg Universitet*

Hanne Kathrine Krogstrup, Ph.D., lektor ved Institut for Sociale Forhold og Organisation ved Aalborg Universitet. Har udviklet BIKVA-modellen og er desuden forfatter til flere bøger omhandlende evaluering: "Brugerinddragelse og organisatorisk læring i den sociale sektor" (Systime 1997), "Evalueringsmodeller" (Systime Academic 2003), medforfatter til bogen "Nye veje i evaluering" (Systime Academic 2003) og medredaktør på publikationen "Tendenser i evaluering" (Odense Universitets Forlag 2001).

● Socialministeriets hidtidig største evaluering af socialpolitikens implementering gennemført under ministeriets evalueringsprogram omfatter evaluering af: 1) Arbejdsmarkedsområdet; 2) Børn med handicap; 3) Udsatte børn og unge; 4) Voksne med handicap; 5) Hjemløse, misbrugere og sindslidende; 6) Dagtilbud til børn; 7) Ældre og pensioner. Desuden omfatter evalueringsprogrammet "Projekt Udvikling af Evalueringsmodeller" (Socialministeriet 1999).

Mens evalueringerne af de fem indsatsområder blev gennemført som eksterne evalueringer med inddragelse af en lang række interessenter i amter og kommuner, var "Projekt Udvikling af Evalueringsmodellers" hovedformål at udvikle evalueringsmodeller, der specifikt var rettet mod styrkelse af selvevalueringskompetencer i amter og kommuner. Tre modeller blev testet i samarbejde med 20 kommuner og amter med henblik på at justere, udvikle og bidrage med erfaringer med modellerne som selvevalueringsredskab.

Udviklingen af evalueringsmodeller resulterede desuden i tre publikationer: For det første blev evalueringspraksis indenfor det sociale område kortlagt i en national surveyundersøgelse, hvor amter og kommuners socialchefer var respondenter ("Evaluering" ¹, Dahler-Larsen 2003). Denne kortlægning giver sammenlignet med andre sektorer et ganske udførligt billede af evalueringspraksis på det sociale område.

For det andet blev der udarbejdet en publikation med titlen "Evalueringsmodeller" (Krogstrup 2003), som giver et overblik over aktuelle evalueringstilgange og modeller samt deres muligheder og begrænsninger i forhold til anvendelse indenfor det sociale område. Denne publikation henvender sig primært sig til uddannelsesinstitutioner, herunder socialrådgiveruddannelsen, for hvilken det i den seneste bekendtgørelse fastslås, at studerende skal undervises i evaluering. Hertil kommer efteruddannelse, diplomuddannelser og masteruddannelser med en væsentlig rekruttering af studerende, der har haft en mellemlang uddannelse indenfor det sociale område.

Endelig omfattede publikationsserien *Nye Veje i Evaluering* (Krogstrup og Dahler-Larsen 2003), som præsenterer evalueringsmodellerne: BIKVA-modellen, virkningsevaluering og kompetenceevaluering. Publikationen er primært tænkt som et værktøj hen-

vendt til praksisfeltet med det formål at styrke og initiere en selvevalueringspraksis

I "Nye Veje i Evaluering" fremhæves: "*Selv om projektet formelt er slut, er den egentlige fuldbyrdelse af projektets idé gennem formidling, spredning, yderligere erfaringsopsamling og udvikling kun lige begyndt*" (Dahler-Larsen og Krogstrup 2003:8).

Nogle kommuner og amter gennemfører systematisk evaluering, men på det generelle plan vil jeg vove at fremføre den tese, at evaluering endnu (ligesom indenfor mange andre områder) langt fra er en integreret del af opgavevaretagelsen på det sociale område.

Barrierer for integration af evaluering

Der er mindst tre forklaringer på, hvorfor det er vanskeligt at integrere evaluering som en del af det sociale arbejde og den opgavevaretagelse, der ligger indenfor det sociale område:

Evalueringslitteraturen er omfattende. En mulig forklaring er, at megen viden om evalueringsmetodologi og gennemførelse af evaluering ikke har været tilgængelig for travle praktikere, fordi den viden fortrinsvis findes i den engelsksprogede litteratur. Mængden af litteratur om evaluering er enorm. Man kan ved selvsyn konstatere dette ved at bladre i de to tidsskrifter, der udgives i regi af The American Evaluation Association og "Evaluation", som er et europæisk tidsskrift for evaluering. Jeg har talt referencerne i bidragene i tre tilfældige numre af hver af de tre tidsskrifter. Der var i alt 610 referencer fordelt på 37 bidrag. Hvert af numrene udkommer fire gange om året, og hvis vi antager, at 20 procent af referencerne er gentagelser, vil der i alt på et år i de tre tidsskrifter være ca. 2000 referencer. Hertil kommer en lind strøm af bøger.

Man kan naturligvis ikke forvente, at praksisfeltet har kendskab til bare en brøkdel af denne litteratur. Som forsker har man ikke engang en "Kinamands chance" for at læse det hele.

Stærk professionskultur

Et ofte hørt argument mod evaluering indenfor det sociale område er, at det sociale arbejde er så komplekst, at det næppe er muligt at evaluere. Selvsagt er der områder og sektorer, som er mindre komplicerede at evaluere end det sociale. Det drejer sig typisk om områder,

som leverer tekniske produkter, hvor der er klare standarder for god kvalitet. Det er unægteligt nemmere at vurdere, om en bil lever op til definerede kvalitetsstandarder end socialt arbejde, som leverer såkaldte humanprocessingsløsninger. Den type løsninger er defineret ved, at det er uklart, hvilke metoder der virker, hvordan, for hvem, hvornår og i hvilke sammenhænge.

De uklare metoder er en funktion af komplekst sammensatte problemer, der varierer fra individ til individ, hvilket kan gøre det vanskeligt f.eks. at definere effekten af det sociale arbejde. I det sociale arbejde er målsætningerne ofte uklare, der er interesse modsætninger mellem f.eks. brugere og politikere, der er mange variable, som har afgørende indflydelse på resultatet af det sociale arbejde, ofte er der tale om variable, som ligger uden for socialarbejderens indflydelse.

Det sociale arbejde er imidlertid desangående ikke væsensforskellig fra opgavevaretagelse indenfor det pædagogiske og undervisningsområdet eller fra megen opgavevaretagelse indenfor sundhedsvæsenet og plejeområdet. Der er på det sociale område lokalt en væsentlig vilje til evaluering, men der er også en professionskultur, som er ganske vedholdende i forhold til hævdelse af autonomi i opgavevaretagelsen og der er forbehold overfor at teste, hvad der er myter og antagelser, og hvad der er realiteter i det sociale arbejde (Patton 1997). Desuden er der tale om en professionskultur, der nødtødt operationaliserer, hvad den gør. Der henvises ofte til tavs viden. Dette indebærer, at det er vanskeligt at inddrage socialarbejdere i at gøre deres praksis evalueringsbar.

Evaluering er konfliktfyldt

Når en evaluering skal gennemføres, vil der eksistere potentielle problemstillinger, som er konfliktfyldte: Det drejer sig om, hvad der skal være genstanden for evaluering, hvordan denne skal anvendes, hvilke kriterier der skal opstilles for evalueringen, hvem der skal optræde som informanter etc.? Der er tale om helt centrale spørgsmål, som alle handler om hvilken viden, der skal tilvejebringes, og om hvad evalueringen reelt kommer til at sige noget om.

Evaluering handler om at definere værdier. Besvarelse af sådanne spørgsmål vil ofte være konfliktstof, og argumenterne vil afhænge af, hvilken viden de

parter, der indgår i dialogen mere eller mindre tilfældigt, besidder og det perspektiv, der tales ud fra. Der er en tendens til, at det, man ved i forvejen, også er lig "det rigtige", men der føres også politik i evalueringsdiskursen. Skal evalueringen være bottom-up eller top-down orienterede. En forklaring på manglende integration af evaluering i opgavevaretagelsen er, at vi undgår konflikter ved at undlade at evaluere.

Opbygning af lokal evalueringskapacitet

Et forholdsvis nyt begreb i den internationale evalueringslitteratur er begrebet "Evaluation Capacity Building" - evalueringskapacitetsopbygning. Efter i mange år at have haft fokus på evalueringsmetodologi og anvendelse, signalerer opkomsten af begrebet en stigende interesse for organisationers evne til at gennemføre og anvende evaluering som en integreret del af opgavevaretagelsen.

Den praktiske definition på opbygning af evalueringskapacitet lyder: "Opbygning af evalueringskapacitet er det intenderede arbejde for kontinuerligt at skabe og opretholde organisatoriske processer, som gør kvalificerede evalueringer og deres anvendelse til rutine (Stockdill et.al 2002:14)".

Rammen for, timingen, finansieringen og bestemmelse af metodologi sker indenfor organisationen. Læg mærke til, at definitionen omfatter en kontinuerlig opbygning, og at der er tale om processer i den organisation, hvor opbygningen finder sted.

En væsentlig forudsætning for lokal kapacitetsopbygning i amter og kommuner er, at evalueringskoncepter -modeller og -tilgange adopteres og nedfældes i rutiner. Adoptionen kan ske som følge af en motivation for udbygning af lokal evalueringskapacitet eller som følge af et omfattende pres fra omgivelserne. I forhold til sidstnævnte strategi vil dette føre til evaluering, men ikke nødvendigvis opbygning af evalueringskapacitet. Begrebet dækker over en langt bredere og mere kompleks aktivitet end blot gennemførelse af evaluering. Evalueringskapacitet refererer til evne, viden, erfaring, finansielle, materielle og tidsmæssige ressourcer (Boyle, Lemaire, Rist 1998:5). Opbygning af evalueringskapacitet er ikke en lineær, men en sekventiel proces uden et enkelt slutprodukt. Det er en "never ending" proces, der snarere minder om improviseret jazz end klassisk ballet

(Stockdill et.al. 2002:13). Der synes således at være det dilemma indbygget i begrebet, at evaluering på den ene side er en rutineret aktivitet, samtidig med at opbygningen af evalueringskapacitet er en fleksibel proces.

Betingelser for opbygning af evalueringskapacitet lokalt

Teoretikere peger på, at forudsætningen for opbygning af evalueringskapacitet er en bevidsthed om behovet for evaluering og et engagement i rutinemæssig gennemførelse af evaluering. I organisationer, hvor der ikke i forvejen hersker en sådan, vil en væsentlig dimension i evalueringskapacitetsopbygningen være kulturelle forandringer. Ved kultur forstås her de sociale processer, der i organisationen er meningsbærende for handlingsnormer (Hatch 2002:390).

Denne artikel sammenfatter nogle af de faktorer, litteraturen vedrørende opbygning af evalueringskapacitet fremhæver som væsentlige forudsætninger for opbygning af evalueringskapacitet. Opbygning af en evalueringskapacitet er som nævnt ikke en rational proces i den forstand, at det er muligt præcist at vælge, hvilken evalueringskapacitet en organisation ønsker, for derefter rationalt at nå målet.

Evalueringskapaciteten er et socialt produkt ikke produceret af mennesker, men i interaktion mellem mennesker. For at evaluering kan siges at være rutineret, må den ejes af grupper, og ikke blot af individer, og den må genskabes i en kollektiv forestilling i fællesskabet, uanset om det er hele organisationen eller en del af denne (Bate 1994:207).

Hovedårsager til forsvar mod gennemførelse af evalueringer er identificeret til at være:

1. at de nødvendige ressourcer ikke er tilstede
2. retfærdiggørende holdninger, som antager, at programmer fungerer bedst ved fravær af dokumentation
3. psykologiske forbehold, der hviler på et menneskeligt instinkt, der afviser kritik, vurdering og forandring. Sådanne forbehold er legitime, men kan blive lindret gennem vægtlægning af læring frem for straf og tilpasning frem for stabilitet (Milstein, Chapel, Wetterhall, Cotton 2002:43 2:42).

Den netop beskrevne tilgang til forståelse af evalueringskapacitet og viden om forsvar mod gennemførelse af evalueringer præger i væsentlig grad de anbefalinger

litteraturen giver i forbindelse med opbygning af evalueringskapacitet. Anbefalingerne her er primært hentet fra den amerikanske litteratur, som ikke har samme traditioner som i de skandinaviske lande. Opnåelse af legitimitet i den organisation, der forventes at opbygge evalueringskapaciteten, vægtes højt i anbefalingerne.

Formentlig virker anbefalingerne udfordrende for både evalueringsarbejde, der inddrager brugere som evaluatore (jf. Knud Ramians artikel), og for mennesker, der promoverer/dikterer centralt definerede evalueringsmodeller, hvor kriterier er defineret ud fra standarder om "best practice"- for nu at nævne to yderpositioner, hvorfra kritikken af anbefalingerne kan forventes.

Anbefalingerne bør og kan da bestemte også diskuteres ikke mindst ud fra den betragtning, at det, der giver legitimitet i amerikanske organisationer, ikke nødvendigvis er det samme, som det, der giver legitimitet i den danske sociale sektor - det er således nødvendigt at anlægge en kritisk distance i forhold til anbefalingerne, men de kan medvirke til at sætte en aktuel praksis i relief.

Anbefalingerne kan tematiseres som:

1. krav til evalueringen
2. krav til evalueringsarbejdet
3. krav om inddragelse af organisationens medlemmer og
4. krav om en balanceret udfordring af organisationens medlemmer.

Ad 1. Krav til evaluering

Overordnet forudsætter definitionen af evalueringskapacitet, at der gennemføres "kvalificerede evalueringer". I forhold til indkredsning af dette krav vil jeg hente hjælp fra definitioner på evalueringer i standarder for god evalueringspraksis og i det helt centrale krav i videnskaben om validitet. Der findes flere definitioner på evalueringer, men fælles for disse definitioner er, at der skal ske en systematisk vurdering af en given indsats. Ved systematisk forstås, at der skal ske en systematisk dataindsamling. Vurdering henviser til, at der sker en værdifastsættelse af en given indsats.

For at der kan ske en værdifastsættelse, må der eksistere nogle kriterier for, hvori den gode indsats består. Kriterier for evalueringen kan defineres på mange forskellige måder og af forskellige interessenter. Politikere,

ledere, frontmedarbejdere, brugere, borgere etc. kan i humanprocessing løsninger inddrages i definitionen af evalueringskriterier, og kriterierne kan defineres inden evalueringen påbegyndes eller undervejs i evalueringsprocessen.

Det afgørende for en kvalificeret evaluering er bl.a., hvorvidt kriterierne siger noget om evalueringsproblemstillingen, og som minimum må evalueringskriterier være eksplicitte. Det vil sige, at kriterierne for den vurdering, der foretages, må fremgå af evalueringsrapporter, således at det er gennemsigtigt for læseren, på hvilket værdigrundlag vurderingen og en eventuel rådgivning om ændringer af praksis er foretaget.

Evalueringsens gennemførelse bør endvidere ske med udgangspunkt i standarder for god evalueringspraksis. Ligesom faglige organisationer som psykologforeningen og sociologforeningen har etiske/normative retningslinier for deres medlemmers arbejde, findes der også inden for fællesskabet af evaluators og evalueringsforskere retningslinier for god evalueringspraksis. Dansk Evalueringselskab, som er en relativ ny organisation, har endnu ikke defineret sådanne retningslinier, men disse kan bl.a. findes i American Evaluation Association's tidsskrift *American Journal of Evaluation* (Guiding Principles for Evaluators). Forslag til retningslinier for god evalueringspraksis i Danmark findes desuden som bilag i Dahler-Larsen og Krogstrup 2003:150-154. Disse retningslinier er hovedsagelig inspireret af principperne i ovennævnte tidsskrift.

Et tredje kriterium er hentet fra videnskabens krav om validitet eller gyldighed, som det benævnes på dansk. Validitetskravet henviser til, at spørgsmålet om hvorvidt evalueringen faktisk siger noget om det, den hævder at sige noget om. Det vil føre for vidt her at folde begrebet ud², men en erfaring er, at evaluators kan have en tendens til at hævde, at evalueringen siger mere, end den kan stå inde for.

Et klassisk eksempel er brugertilfredshedsundersøgelser, som hævder at sige noget om brugertilfredshed. Det gør de sjældent. De siger som oftest noget om brugernes tilfredshed i forhold til de kriterier, der er opstillet, inden evalueringen gennemføres. Et andet videnskabeligt krav er kravet om reliabilitet eller pålidelighed. Også det begreb vil føre for vidt at folde ud her, og begrebet har forskellig betydning afhængig af metode og paradigma.

Et minimumskrav er, at det fremgår eksplicit, hvordan resultaterne er fremkommet og på en sådan måde, at en anden forsker i princippet ville kunne gennemføre en tilsvarende undersøgelse.

Ad 2. Krav til evalueringsarbejdet

I forbindelse med opbygning af evalueringskapacitet antages, at personer med en samfundsvidenskabelig baggrund med indblik i evalueringsteori og modeller vil have de teknisk bedste forudsætninger for gennemførelse af evalueringer (Sonnichsen 1999:67). Sådanne kvaliteter hos evaluator kan medvirke til at give evalueringen legitimitet, på samme måde som man i højere grad kan have tillid til en faglært tømrer end en ikke-faglærts arbejde. Men naturligvis er det muligt for f.eks. socialarbejdere gennem erfaring og kurser at opnå evalueringsviden, der skaber legitimitet.

Evaluatorers uafhængighed med hensyn til indsamling af data, resultater og de anbefalinger, der eventuelt gives på baggrund af evalueringen, vurderes som vigtige forudsætninger for opbygning af evalueringskapacitet. Uden denne uafhængighed er der en risiko for, at evalueringsresultaterne vil blive betragtet som biased og derfor ignoreres. Uafhængigheden må sikres af politikere eller ledelse (Sonnichsen 1999). Meget tyder på, at muligheder for succes vil øges, såfremt evaluerings-systemet adopteres og promoveres af en person, som ikke varetager bestemte funktioner, og som opfattes som politisk neutral (Swan and Newell 1998:117). En forudsætning for opbygning af evalueringskapacitet er, at evaluators har adgang til relevante data og informanter (Sonnichsen 1999:68).

Ad 3. Krav om inddragelse af interessenter

Der må i organisationen være en delt forståelse af, hvad evaluering er, og hvordan evaluering kan anvendes til forbedring af offentlige organisationers opgavevaretagelse (Stockdill et. al. 2002: 31). Alliance med forandringsagenter i organisationen er en væsentlig kilde til opnåelse af feed-back og bedre forståelse af barrierer og åbninger for udvikling af kulturelle forandringer, der sætter evaluering på dagordenen. Uden tillid fra mange praktikere vil det næppe være muligt at opnå accept af en given evalueringstilgang. En væsentlig strategi kan være, at evalueringen genererer resultater, der opleves som brugbare

af organisationen, således at der skabes en intraorganisatorisk efterspørgsel efter mere evaluering (Stake 1990). Det er desuden af afgørende betydning, at der ikke er skjulte dagsordener, og at evalueringsarbejdet er åbent og ærligt (Compton et.al 2002). En væsentlig strategi kan være at inddrage organisationens deltagere med henblik på at rejse relevante evaluerings-spørgsmål; at opstille kriterier for evalueringen; at diskutere hvordan evaluering kan/bør/skal anvendes osv.

Ad 4. Balanceret udfordring af organisationsmedlemmer

Det er vigtigt, at interessenterne i organisationen ikke føler sig truet af evalueringen, og derfor bør disse i videst mulig omfang inddrages i en åben proces, hvor det kan være nødvendigt at udvise en vis sensitivitet overfor programpersonalets behov og orientering (Sonnichsen 1998:65; Patton). Interessenterne skal kunne føle sig provokeret af evalueringen, hvis disse skal tvinges ind i en refleksion, men samtidig må de kunne spejle sig i evalueringsresultaterne. For voldsom provokation kan mindske læringsværdien og indebære, at evalueringsresultaterne ignoreres (Hegland 1981) og medvirke til, at der opstår forbehold for senere evalueringer, som kan virke som barriere for opbygning af evalueringskapacitet.

Interne versus eksterne evalueringer

En central diskussion er endvidere, om evalueringer skal være interne eller eksterne. Spørgsmålet om henholdsvis ekstern og intern evaluering kan ikke afgøres autoritativt eller gennem holdningsdiskussioner. Forud for afgørelsen om intern eller ekstern evaluering bør der i forhold til den konkrete evaluering som minimum gennemføres en diskussion af, hvad formålet med evalueringen er.

Interne evalueringer

Der er en række fordele ved interne evalueringer (Sonnichsen 1999:55). Disse fordele kan illustrere, hvilke betingelser den interne evaluering optimalt skal opfylde for at bidrage til organisationens udvikling. De kan også anskues som parametre, der positivt kan medvirke til at fremme opbygning af evalueringskapacitet.

1. Evaluators kan være en værdifuld uafhængig informationskilde for programledere og udførende led. Interne

evaluators kan gennem et internt samarbejde med socialarbejdere bidrage med viden om, hvordan design, implementering og eventuelt vurdering indvirker på det sociale arbejde.

2. Evaluators kan være kilde til organisatorisk læring gennem vurdering af det sociale arbejde, dets problemområder samt tilvejebringelse af viden gennem uafhængig forståelse, som kan medvirke til at justere problemområder, som presser sig på i organisationen.
3. Nogle erfaringer tyder på, at modtageligheden over for information produceret internt i organisationen er større, end hvis denne kommer fra eksterne kilder.
4. Det ultimative mål for evaluators, der ønsker at bidrage til opbygning af evalueringskapacitet, er at opnå indflydelse på organisationens beslutninger. Den interne evaluators kan opnå indflydelse, hvis denne er i stand til medtænke de organisatoriske omgivelser og praktisere evalueringen sådan, at denne imødekommer og tiltemper sig unikke organisatoriske karakteristika.

Disse idealer kan være ganske vanskelige at realisere, og fordringerne til den interne evaluators er store.

Kritikken er da også, at interne evaluators ikke kan undslippe, at de er ansat af deres organisation. Det vil i en vis udstrækning indebære troskab overfor organisationens værdier. Desuden er der indlejret den modsætning, at den interne evaluators må imødekomme organisatoriske betingelser med den konsekvens, at han ikke kan forblive uafhængig og ikke-biased i forhold til organisationen. En anden modsætning er, at han kan ønske at promovere særinteresser på en sådan måde, at der ikke tages hensyn til den organisatoriske kontekst.

Naturligvis er det vanskeligt at tale om intern evaluering som et generelt begreb. Interne evalueringer kan spænde fra gennemførelse i specialiserede selvstændige evalueringskontorer i større amter og kommuner til medarbejdere, der gennemfører evaluering som en del af deres arbejde i øvrigt.

Fordelen ved den interne evaluators versus den eksterne er, at denne kontinuerligt gennem evaluering kan virke som forandringsagent, der kan bidrage til forøgelse af organisationens indsats, men et nok så vigtigt argument er, at der gennem den interne evaluators er opbygget en viden om gennemførelse af evaluering og

om organisatoriske betingelser for opbygning af evalueringskapacitet, som derved kan ophobes i organisationen.

Intern evaluering er ikke nødvendigvis præmissen for opbygning af evalueringskapacitet. Det kan af og til være mere hensigtsmæssigt at benytte eksterne evaluatore. Det gælder bl.a., når det er vigtigt for organisationen at signalere uafhængighed, såvel internt som i forhold til omgivelserne f.eks. i forbindelse med afrapportering af evalueringer af forsøgsprojekter til et ministerium, eller når der ikke findes eksisterende evalueringskapacitet i organisationen.

Ekstern evaluering

Fordelen ved at anvende eksterne evaluatore hævdes at være, at disse i højere grad er i stand til at tilvejebringe objektive data (Mehlbye et. al 1993). Dette er imidlertid en påstand med den modifikation, at evaluator vil være afhængig af rekvirentens finansiering, og at det kan være vanskeligt at kritisere f.eks. den ledelse, der finansierer evalueringen: "Biting the hand that feeds you while appearing only to be licking it" (Guba og Lincoln 1989:33; jf. desuden Albæk 2001).

Når der tales om eksterne evalueringer i forhold til opbygning af intern evalueringskapacitet, henvises til organisationens evne til at rekvirere eksterne evalueringer, og at anvendelse af eksterne evalueringer under visse betingelser kan udgøre en kilde til opbygning af intern evalueringskapacitet. Eksterne evaluatore, som inddrager interessenterne i evalueringsarbejdet, kan meget vel medvirke til at initiere opbygning af evalueringskapacitet eller styrke bestræbelserne på opbygning af intern evalueringskapacitet gennem samarbejde med organisationens medlemmer, opbygning af viden om evaluering, erfaringer med samarbejde omkring evaluering etc. (Forss, Rebién, Carlsson 2002).

En væsentlig kritik af eksterne evalueringer er, at evaluatorerne ikke blot tager evalueringsviden, men også de specifikke organisatoriske erfaringer om gennemførelse af evaluering med sig, når evalueringsarbejdet er afsluttet.

Sonnichsen konkluderer:

"Intern/ekstern kombinationen er muligvis den optimale konfiguration for organisationer, der sigter på opbygning af evalueringskapacitet, fordi det kombinerer fordele ved begge tilgange til evaluering, blander ude-

frakommende metodologiske erfaringer med den program-og-organisations-kulturelle viden, det interne personale besidder"(1999:58).

Evaluering som rutineret praksis

Definitionen af evalueringskapacitet understreger på den ene side evaluering som rutine samtidig med en kontinuerlig skabelse og opretholdelse af organisatoriske processer. Kontinuerlig skabelse og opretholdelse af organisatoriske processer indebærer (som det fremgår af det foregående) inddragelse af interessenter i organisationer i forhold til at rejse relevante evaluerings spørgsmål, definere evalueringskriterier, diskutere anvendelse af evaluering etc.

Der må med andre ord være en fleksibilitet i evalueringsarbejdet med hensyn til forskellige krav og omstændigheder i organisationen:

Evalueringskapacitetsopbygningen indebærer med andre ord rutineret anvendelse af evaluering med en fleksibel tilpasning: Der er et skisma mellem, at evaluering på den ene side skal være rutineret og på den anden være fleksibel i forhold til at indfri meget differentierede efterspørgselskrav fra organisationen.

Hvordan dette skisma håndteres og hvilken strategi, der anvendes for opbygning af evalueringskapacitet, vil afhænge af antagelser og teorier om, hvordan organisationer virker.

Rutine som grundlag for forandring

I et teoretisk perspektiv anskues rutine som en erhvervet færdighed gennem erfaring og øvelse i evaluering og opnås nemmest, hvis der stikkes et evalueringskoncept ud, der bakkes op af undervisning og i yderste konsekvens dikteres centralt. Nogle teoretikere ser rutinen som en forudsætning for fleksibilitet og forandring (Berger og Luckmann 1966, Giddens 1984), idet rutinen medvirker til at frigøre kræfter til nytænkning og udvikling, således kan rutiniseringen ses som forudsætning for opbygning af evalueringskapacitet.

Fleksibilitet vil ud fra dette perspektiv nemt kunne føre til kognitiv dissonans, hvilket vil sige modstridende forståelsesrammer, som virker hindrende for at integrere evaluering som en del af opgavevaretagelsen. Der skal i organisationen være en autoritet (dette kan være en ekstern aktør), der fastholder nødvendigheden af opbygning

af evalueringskapacitet. Samtidig bliver denne autoritet nødt til at være i konstant bevægelse, hvis ikke organisationen og opgavevaretagelsen skal stivne.

Fleksibilitet og konstant tilpasning som grundlag for forandring

Andre teoretikere hælder til den anskuelse, at rutinen er nedbrydende og har en passiviserende virkning på mennesker og organisationer (Sennet 1998: 46) og konstituerer en bestemt praksis, som i hvert tilfælde ikke er hensigtsmæssig. I et ekstremt tilfælde kan man forestille sig, at en organisation vil benytte sig af en bestemt evalueringsmodel, hvilket indebærer konsekvent inklusion af den viden, denne model er i stand til at generere, men til gengæld eksklusion af den viden modellen eller evalueringsarbejdet ikke er i stand til at generere (House 2003, Segerholm 2003).

I denne forståelse vil det være af afgørende betydning, at valg af strategi for opbygning af evalueringskapacitet tager udgangspunkt i den organisation, hvor forandringen skal finde sted. Hvis der ukritisk tages udgangspunkt i tilgange og koncepter, der allerede er udarbejdet, er der en risiko for, at orienteringen vil være morfostatisk. Denne er til stede, når der anvendes en enkelt tilgang til evaluering frem for en kombination af flere tilgange, og denne tilgang binder medarbejderne i evalueringsprocessen fra start til slut.

Det sker typisk, når der i alle situationer uafhængig af begivenheder og omgivelser henvises til evalueringskonceptet, uden skelen til, hvorvidt konceptet matcher den organisation eller den opgavevaretagelse i forhold til hvilken, den anvendes. En streng forpligtelse overfor et bestemt koncept kan skabe blinde pletter i organisationen (Bate 1994).

Strategier for opbygning af en evalueringskultur og dermed for opbygning af evalueringskapacitet må nødvendigvis afhænge af hvilken optik, der ligger til grund for forståelsen af forandring, og nok så væsentligt af de specifikke organisatoriske betingelser herfor. Valg af optik er et prævidenskabeligt spørgsmål, og formålet har da heller ikke været at tage stilling til, men at præsentere det tankesæt nyere publikationer om opbygning af evalueringskapacitet bygger på, med særlig vægt på at synliggøre væsentlige dilemmaer i opbygning af evalueringskapacitet, der sigter på at integrere evaluering i det sociale arbejdes praksis.

hannek@socsci.auc.dk

Noter

1. Denne nationale evalueringsundersøgelse giver naturligvis kun et meget overordnet overblik over den evalueringsaktivitet, der finder sted, og der vil formentlig finde en masse evalueringslignende aktiviteter sted, som ligger på grænsen mellem evaluering og udviklingsarbejde, som socialcheferne ikke har kendskab til, eller som de ikke har medtænkt i deres overvejelser, da de eller den, de uddelegerede spørgeskemaet til, udfyldte dette.
2. For relative tilgængelige tekster herom kan henvises til Andersen, Heine (1994); Maaløe, Erik (1996).

Litteratur

- Albæk, Erik (2001): *Hvorfor nu al denne evaluering*. I: Dahler-Larsen, Peter og Hanne Kathrine Krogstrup (2001): *Tendenser i Evaluering*. Odense Universitets Forlag.
- Andersen, Heine (1994): *Videnskabsteori og metodelære*, Samfundslitteratur.
- Bate, Paul (1994): *Strategies for Cultural Change*; Butterworth Heinemann.
- Berger, P. og T. Luckmann (1966): *Den samfundsskabte virkelighed*; København, Lindhardt og Ringhoff.
- Boyle, Richard, Donald Lemaire, Ray Rist (1999): *Introduction: Building Evaluation Capacity* In: Boyle & Lemaire eds.(1999): *Building Effective Evaluation Capacity*; New Brunswick; Transaction Publishers.
- Compton, Donald W, Rebecca Glover-Kudon, Iris E. Smith, Mary Eden Avery (2002): *Ongoing Capacity Building in the American Society (ACS 1995-2001)* I: Compton, Donald W, Michael Baizerman, Stacey Hueftle Stockdell (red): *The Art, Craft and Science of Evaluation Capacity Building: New Directions for Evaluation*, Number 93, Spring 2002; Jossey-Bass.
- Dahler-Larsen, Hanne Kathrine Krogstrup (2003): *Nye veje i evaluering*; Systime Academic.
- Dahler-Larsen, Peter (2002): *Evaluering kortlagt*; Systime Academic .
- Forss, Kim, Claus Rebien og Jerker Larsen (2002): *Process Use of Evaluation*. *Evaluation*, Vol 8 , Sages Publication .
- Giddens (1984): *The Constitution of Society: Outline of a theory of structuration*, Cambridge; Polity Press.
- Cuba, Egon G og Yvonne Lincoln (1989): *Fourth Generation Evaluation*; Sage Publications .
- Evaluation* (2002): Volume 8, number 4, oktober 2002.
- Hatch, Mary Jo (2001): *Organisasjonsteori - Moderne, symbolske og postmoderne perspektiver*, Abstrakt forlag.
- Hegland, Tore Jakob (1981): *Aktionsforskning - erfaringer og refleksjoner*. *Nyt fra Samfunds-videnskaberne* .
- House, Ernest (2003): *Bush's Neo Fundamentalism and the New Politics of Evaluation*. *Konferencepaper; Politics of Evaluation*, Uppsala, August 28-29, 2003.
- Krogstrup, Hanne Kathrine (2003): *Evalueringsmodeller*, Systime Academic.
- Mehlbye, Jill, Olaf Rieper og Mikael Tøgeby (1993): *Håndbog i Evaluering*, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.
- Melvin, Mark M. (2001): *The American Journal of Evaluation*, Volume 22, number 1, Winter 2001.
- Milstein, Bobby, Thomas J. Chapel, Scott F. Wetterhall, David A. Cotton (2002): *Building Capacity for program. Evaluation at the Centres for Disease Control and Prevention* I: Compton, Donald W., Michael Baizerman, Stacy Hueftle Stockdill (red): *The Art, Craft and Science of Evaluation Capacity Building: New Directions for Evaluation*, Number 93, Spring 2002; Jossey-Bass.
- Maaløe, Erik (1996): *Casestudier af og om mennesker i organisationer*, Akademisk Forlag.
- Patton, Michael Q. (1997): *Utilization - Focused Evaluation*; edition 3, Sage Publications.
- Segerholm, Christina (2003): *To govern in silence. An essay on the political in national evaluations of the public Schools in Sweden*. *Konferencepaper; Politics of Evaluation*, Uppsala, August 28-29, 2003.
- Sennet, Richard (1998): *The Corrosion of Character*, W.W.Norton and Company. Sidehenvisning til dansk udgave.
- Socialministeriet (1999): *Socialministeriets Evalueringsprogram "Kvalitetskontrol af Socialpolitikken"*.

Sonnichsen, Richard C. (1999): Building Evaluation Capacity Within Organizations In: Boyle & Lemaire eds.(1999): Building Effective Evaluation Capacity; New Brunswick; Transaction Publishers.

Stake, Robert E.(1990): Responsive Evaluation In: Walberg J. Herbert and Geneva D. Haertel (eds.): The International Encyclopedia of Educational Evaluation, Advances in Education; Oxford, New York, Seoul, Tokyo; Pergamon Press pp 75-77.

Stockdill, Stacey Huefle; Michael Baizerman, Donald Compton (2002): Towards a Definition of the ECB Process: A conversation with the ECB Leterature I: Compton, Donald W, Michael Baizerman, Stacy Hueftle Stockdill (red): The Art, Craft and Science of Evaluation Capacity Building: New Directions for Evaluation, Number 93, Spring 2002; Jossey-Bass.

Swan, Jacky & Sue Newell (1998): Making Sense Of Technological Innovation: The political Social Dynamics Of Cognition In: Eden, Colin and J.C. Spender (red.) (1998): Managerial and Organizational Cognition: Theory, Methods and Research; Sage Publications.

Dokumentation i praksis

*Af Kirsten Vinther-Jensen,
cand.odont, MHP*

Kirsten Vinther-Jensen, cand.odont., MHP.
Leder af Sundhedsfremmeenheden i
Afdelingen for Folkesundhed, Århus Amt.
Indtil 1986 kommunalt ansat tandlæge med
særlig interesse for børn i risikogrupper. Har
siden 1986 arbejdet praktisk, teoretisk og
administrativt med sundhedsfremme og fore-
byggelse gennem ansættelser i stat og amt.
Social ulighed i sundhed er fortsat et særligt
interesseområde. Siden 1994 sammen med
socialrådgiver cand.soc. Maja Lundemark
Andersen arbejdet praktisk og teoretisk med
empowerment som tilgang i det sundheds-
fremmende og forebyggende arbejde med
socialt udsatte og sårbare mennesker. Skrevet
artikler og rapporter om sundhedsfremme og
empowerment og underviser på sundheds-
faglige grund-, efter- og videreuddannelser i
emnet.

● Omstrukturering, planlægning, dokumentation, evaluering, kompetenceudvikling... For flere begreber gælder, at de har hver deres glansperiode, hvor de bliver løftet frem som det bedste bud på en kvalificeret udvikling og forandring. Midler bliver kanaliseret til området, og der foregår en livlig debat. Nogle begreber mister deres status, andre udvandes. De fleste finder deres "naturlige" plads, bliver integreret i den daglige praksis og bruges i de sammenhænge, hvor det er meningsfuldt.

Dokumentation og herunder evaluering hører til i rækken af begreber, som mange professionelle må kende og forholde sig til. Inden for det sundhedsfremmende, forebyggende og sociale område og specielt i relation til forsøgs- og udviklingsarbejde er der nu enighed om behovet for og nødvendigheden af dokumentation på mange niveauer. Det gælder dokumentation som grundlag både for valg af indsatser og for den måde arbejdet tilrettelægges på. Det gælder dokumentation af de erfaringer og resultater, som løbende opsamles i et forløb, og det gælder dokumentation i forlængelse af eller som afslutning på et projekt. Denne form for dokumentation betegnes evaluering, eller hvis det er mindre ambitiøst erfaringsopsamling.

Tre interventioner

Jeg vil i det følgende tage udgangspunkt i og fortælle om tre forskellige sundhedsfremmende interventioner. Den første startede i august 1994, og den sidste er endnu ikke afsluttet. Alle tre interventioner er planlagt, gennemført og for de to afsluttede projekter evalueret af socialrådgiver og cand.soc. Maja Lundemark Andersen og mig, der er cand.odont. og MPH. Der er publiceret rapporter, og projekterne har tillige dannet grundlag for opgaver og et afsluttende speciale i cand.soc.-uddannelsen og for min MPH-afhandling.

Vi har i alle tre projekter selv tilvejebragt grundlaget for igangsættelse af interventionen, fungeret som aktive konsulenter og projektmagere i et tæt samarbejde med de respektive målgrupper og også selv evalueret. Vi har således været en del af processen og udviklingen, samtidig med at vi skulle stå på sidelinien og vurdere, hvad der skete undervejs og til slut træde et par skridt tilbage og udarbejde en samlet evaluering.

Hvorfor har vi valgt denne form? At vi har påtaget os alle roller er sandsynligvis en kombination af mange fak-

torer, som med tiden er blevet mere eksplicitte også for os selv. Ét forhold er, at vi har arbejdet med forsøgs- og udviklingsarbejde. Her koncentrerede vægten sig tidligere i høj grad om selve handlingen og indholdet, og kravet om dokumentation er først i de senere år i tiltagende grad blevet påtrængende. Et andet forhold er, at vi har valgt et sundhedsfremmeperspektiv, og i denne sammenhæng er evaluering af interventioner af nyere dato. Mål, krav og indhold har været og bliver stadigvæk livligt diskuteret, og feltet udvikles fortsat.

Endelig tilskriver den teoretiske og metodiske tilgang vi har valgt, nemlig empowerment, et tæt samarbejde med målgruppen i alle faser, samtidigt med at der på det tidspunkt, hvor vi startede det første projekt, næsten ikke fandtes publicerede praksiseksempler og evalueringer. Så på en måde kastede vi os ud i ukendt land, hvor selve interventionen blev et forsøg, men hvor også det at skulle beskrive erfaringer og resultater blev en del af udviklingen.

Senere er det blevet af stor betydning for os at følge et projekt fra start til slut, dels for undervejs og ved slutningen at give resultaterne tilbage til deltagerne, dels for selv at kunne bruge erfaringer og resultater aktivt i den fortsatte udvikling og kvalificering af empowermentbegrebet.

En refleksiv proces

Er det muligt at forblive objektiv og forholde sig neutral, når man er involveret i alle dele af et projekt? Steinar Kvale (1996) beskriver en interviewer som en rejsende, der skal fortælle om sine oplevelser, når hun vender hjem. Den rejsende får ny viden, men ændrer sig også selv undervejs, reflekterer over givne værdier og vaner i sit eget land og får de mennesker hun møder undervejs til at gøre det samme. Denne metafor kan også anvendes i forhold til involverede projektmagere. Man deltager i en proces og udvikler sig sammen med målgruppen. Det bliver derfor vigtigt løbende at beskrive, hvad der sker, reflektere over forløbet og give sine overvejelser tilbage til målgruppen for til slut at udarbejde en samlet fortælling. Her har det været en stor fordel at være to, som tillige har haft lidt forskellige funktioner i relation til interventionen og forskellig faglig tilgang.

De afsluttende interview, som udgør en væsentlig del af evalueringerne, er gennemført og analyseret efter

beskrevne og anerkendte videnskabelige principper. I vores tilfælde er de også analyseret længe efter, de blev optaget, og de umiddelbare indtryk er derfor kommet lidt på afstand. Men interviewer og informant kendte hinanden i interviewsituationen med de fordele og ulemper, det giver.

Når man er tæt på processen, kan man lettere opfange og forstå, hvilke forhold der i forløbet betyder meget for deltagerne og har stor indflydelse på den daglige praksis. På den anden side kan man have blinde pletter og mangle et fugleperspektiv. Der er også et etisk aspekt. Resultaterne skal formidles med stor respekt for de mennesker, der har stillet sig til rådighed for en intervention. Det kan betyde, at visse forhold ikke tages op, eller at de beskrives med større indføling eller forsigtighed, end hvis det havde været en ekstern evaluator.

Forsøg, sundhedsfremme, empowerment

Inden jeg tager fat på de tre forskellige projekter, er der nogle vilkår og forudsætninger, som er fælles for alle projekterne. Vi har i alle tre tilfælde valgt at arbejde med forsøg, sundhedsfremme og empowerment.

Forsøgs- og udviklingsarbejde

Vi har valgt at arbejde med forsøg og udvikling organiseret inden for rammerne af flerårige interventioner. Forsøgs- og udviklingsarbejde er en integreret del af en sundhedsfaglig og sundhedspolitisk udviklingsstrategi specielt inden for sundhedsfremme og forebyggelse. Der er krav til planlægning, beskrivelse, afgrænsning af opgaven og til evaluering, men det kan foregå på mange niveauer som et kontinuum fra forskning til praksis.

Samtidigt kan arbejdet ses som et bindeled og en mulig omsætningsfaktor mellem forskning og praksis. Det giver mulighed for at udvikle og afprøve nye arbejdsmetoder og at indhøste erfaringer med indsatser i forhold til forskellige målgrupper og miljøer. Det giver også mulighed for at udvikle samarbejdsformer inden for og på tværs af såvel professionelle grupper som mellem borgere og professionelle.

En fordel ved gennemførte forsøgs- og udviklingsprojekter er, at præmisser, processer og resultater kan formidles både til aktørerne selv, såvel som til andre interessenter, der ikke selv har deltaget i interventionen. En anden er, at der kan skabes synlig og kommunikerbar læring

blandt deltagerne, mens forsøget pågår. Efter forsøgets afslutning kan de lærende forløb erkendes som varig forandring og forankring. Målet er at skabe *double-loop-learning* fra projekt til drift og ikke *single-loop-learning* koblet til et specifikt projekt eller en person (Argyris & Schön i Hanne Fredslund 2001). Forsøg og udvikling giver netop gode betingelser for *double-loop-learning*.

Et sundhedsfremmeperspektiv

Vi har valgt et sundhedsfremmende perspektiv i arbejdet med social ulighed i sundhed. Sundhed og sygdom er ikke entydige begreber, og svaret afhænger af det perspektiv, man anlægger. Set i et sundhedsfremmeperspektiv er sundhed et positivt begreb, som lægger vægt på sociale og personlige ressourcer såvel som på fysiske egenskaber. Sundhed er den kraft og styrke, der sætter mennesker i stand til at håndtere dagligdagens udfordringer og belastninger. Ressourcerne knytter sig ikke alene til personer, men også til grupper og miljøer, hvor nogle miljøer er stimulerende og fremmende for sundheden (WHO 1986, Århus Amt 2003).

Empowerment

Empowerment er i litteraturen foreslået som tilgang i forbindelse med sundhedsfremmende forsøgs- og udviklingsarbejde rettet mod socialt udsatte og sårbare grupper, og vi har valgt at arbejde empowerment-orienteret. Empowerment skal forstås som et mål og middel, en social og sundhedsfremmende strategi samt en professionel metode. Målet er sundhed og trivsel for individer, grupper og lokalsamfund. *Midlet* er større indsigt, handlekompetence og magt til at definere og opnå et meningsfyldt liv. *Strategien* er en høj grad af deltagelse i lokalmiljøet og brugerkontrol (Wallerstein 1992, Bernstein et al 1994, Staples 1993, Lundemark Andersen & Vinther-Jensen 1997).

Empowerment som *metode* forudsætter en redefinerende af den professionelle rolle fra ekspert til konsulent og ligeværdig samarbejdspartner. Som professionelle er vi uddannede til at være eksperter og har tillige mindre erfaring i at optræde som konsulenter for borgere, klienter og patienter. Metoden er ikke en instrumentel teknik, og metode forstås bedst som metodiske principper eller tilgange, som er i overensstemmelse med værdier og tilgange i empowerment.

Dokumentation for projektstart

Der er megen fokus på evaluering, men jeg vil her gerne advokere for, at også den indledende dokumentation vies stor opmærksomhed, ikke mindst når det gælder interventioner. Det er ikke nok at interessere sig for, hvilke sundhedsfaglige og socialfaglige argumenter der bruges for at legitimere en indsats. Det er i høj grad også nødvendigt at undersøge den arena og de vilkår, hvorunder interventionen skal udspille sig, herunder lovmæssige, organisatoriske, politiske og ressourcemæssige vilkår, samt at redegøre for de teoretiske og metodiske overvejelser, der finder sted i forbindelse med igangsættelsen af et projekt.

Herudover kan man interessere sig for: Hvem er de professionelle, og hvordan er deres holdning og forventninger til den problemstilling, der angribes gennem interventionen. Hvordan er borgerens, klientens eller patientens holdning og forventninger? I hvilket socialt og psykisk miljø foregår det?

Det er først inden for de senere år, at der i stigende omfang er interesse for også at undersøge det, jeg her vil kalde vilkår og betingelser for igangsættelse og gennemførelse af en indsats. Det er sammenfaldende med en stigende forskningsmæssig interesse for et såkaldt økologisk perspektiv i folkesundhedsarbejdet, hvor lokalsamfundets rolle i bred forstand inddrages, og for det der i sundhedsfremmende litteratur kaldes støttende fysiske, psykiske, sociale og økonomiske miljøer, og som udtrykker menneskers forskellige vilkår og muligheder for at ændre adfærd og profitere af sundhedsfremmende og forebyggende professionelle indsatser.

Evaluering - et bredt begreb

Evaluering er et omfattende begreb, og der tilbydes mange definitioner, paradigmer, metoder og formål afhængigt af, hvilken videnskabelig fagdisciplin, der forestår evalueringen, på hvilket niveau den foregår, og hvilken evalueringsskoling evaluator er rundet af.

Det kan være en undersøgelse af graden af målopfyldelse og kontrol af kvalitet, og det kan være en kilde til læring hos målgruppen såvel som hos fagpersoner og andre med interesse for området, men uden direkte relation til evalueringen (Tones og Tilford 1994, Nutbeam 2000, Kamper-Jørgensen 1995). Dahler-Larsen og Krogstrup (2001, s. 14) tilbyder i bogen om "Tendenser i

evaluering" med inspiration fra den svenske evalueringsforsker Vedung en arbejdsdefinition: *Evaluering er en systematisk retrospektiv vurdering af organisering, gennemførelse, præstationer og udfald af offentlig politik, som tiltænkes at spille en rolle i praktiske handlingssituationer.* Hvad der vurderes, hvordan og hvem, der ønsker resultatet af en systematisk videns- og erfaringsopsamling bestemmer, hvor man lægger vægten på evalueringsindsatsen. Da vi har valgt at arbejde med forsøg, sundhedsfremme og empowerment beskrives evalueringen med udgangspunkt i alle tre perspektiver.

Forsøgs- og udviklingsarbejde og evaluering

Som tidligere nævnt betragter vi interventionerne som sundhedsfremmende forsøgs- og udviklingsarbejde. Der er formulerede krav om evaluering, men ikke enighed om, hvilke krav der stilles til en adækvat evaluering. Kamper-Jørgensen har udarbejdet et rammeforslag til en evalueringsstrategi og -terminologi, hvor han beskriver fire forsøgsfaser: nyhed, demonstration, accept og kvalitetssikring. Inden for denne forståelsesramme definerer vi indsatsen som et nyhedsforsøg, hvor formålet er at afprøve nye ideer, og hvor metodekravet er åbent og tilpasset evalueringsfokus.

Sundhedsfremme og evaluering

Sundhedsfremme beskrives som en proces, hvor målet er at styrke individets færdigheder og evne til at handle samt gruppers og lokalsamfunds kapacitet til at agere kollektivt for at blive herre over de faktorer, som bestemmer sundhed. En sundhedsfremmende indsats fører til ændringer af forhold, som har betydning for sundhed. Nogle forhold har individet direkte indflydelse på og kan kontrollere. Andre er uden for den enkeltes kontrol nemlig sociale, økonomiske og miljømæssige aspekter såvel som samfundets tilbud om sociale og sundhedsmæssige ydelser.

Så selv inden for et sundhedsfremmeperspektiv er mulighederne for evalueringsmål og -fokus mangfoldige. Nutbeam har udarbejdet en model over sundhedsfremmeresultater (outcome) med *Health and Social Outcome* som det ultimative mål for en sundhedsorienteret og social indsats. Her gengives modellen, hvor det interessante i denne sammenhæng er *Health Promotion Outcomes and Actions*.

Health literacy refererer til personlige, kognitive og

An outcome model for health promotion

Health & Social Outcomes	Social outcomes <i>measures include:</i> • quality of life • functional independence • equity Health outcomes <i>measures include:</i> • reduced morbidity • disability • avoidable mortality		
Intermediate Health Outcomes <i>(modifiable determinants of health)</i>	Healthy lifestyles <i>measures include:</i> • tobacco use • food choices • physical activity • alcohol and illicit drug use	Effective health services <i>measures include:</i> • provisions of preventive services • access to and appropriateness of health services	Healthy environments <i>measures include:</i> • safe physical environment • supportive economic and social conditions • good food supply • restricted access to tobacco, alcohol
Health Promotion Outcomes <i>(intervention impact measures)</i>	Healthy literacy <i>measures include:</i> • health-related knowledge • attitudes • motivation • behavioural intentions • personal skills • self-efficacy	Social action and influence <i>measures include:</i> • community participation • community empowerment • social norms • public opinion	Healthy public policy and organisational practice <i>measures include:</i> • policy statements • legislation • regulation • resource allocation • organisational practices
Health Promotion Actions	Education <i>measures include:</i> • patient education • school education • broadcast media and print media communication	Social mobilisation <i>measures include:</i> • community development • group facilitation • technical advice	Advocacy <i>measures include:</i> • lobbying • political organisation and activism • overcoming bureaucratic inertia

Don Nutbeam i "The Evidence of Health Promotion Effectiveness", 2000

sociale færdigheder, som har indflydelse på individers evne til at få adgang til, forstå og kunne bruge informationer, der fremmer og bevarer sundhed. *Social action and influence* er gruppens handling og kontrol over sundhedsdeterminanter og *health policy and organisational practice* beskæftiger sig med strukturelle forhold som fremmer og hæmmer sundhed.

Skal man tale om evidens - her forstået som aktuel viden af højeste kvalitet inden for et givet område - i relation til sundhedsfremme, er det ikke kun af betydning, at effektmålene er relevante for den pågældende intervention. Det er også af stor vigtighed, at evalueringsmetoderne er i overensstemmelse med formålet. Randomiserede kontrollerede eksperimenter betragtes i den sundhedsvidenskabelige forskningstradition for *gold standard* også i interventionsevaluering. De fleste sociale fænomener er imidlertid meget komplekse, og de videnskabelige metoder må afspejle denne kompleksitet, hvilket sjældent kan ske med randomiserede, kontrollerede interventioner. Dette forudsætter nemlig en tilfældig udvalgt interventionsgruppe, som er sammenlignelig med og sammenlignes med en kontrolgruppe, som ikke berøres af interventionen.

Det er ikke kun vigtigt at opnå evidens om effektive metoder, man bør også forstå hvordan, hvorfor, for hvem og under hvilke betingelser, metoderne fungerer for at kunne gentage succesen. Det forudsætter mange forskellige tilgange og metoder, og der findes således ikke ét rigtigt mål og én rigtig metode og ingen absolut evidens. Evidensen er knyttet til indgangsvinklen: emne, målgruppe, arena, til den sundhedsfremmende metode anvendt i forbindelse med interventionen og til modtagerne af resultatet: beslutningstagere, professionelle praktikere, forskere (Nutbeam).

Empowerment og evaluering

I projekter med empowerment som referenceramme vil en blandt flere muligheder være at vælge en empowerment evaluering. Her spiller målgruppen en afgørende rolle. Ser man på individniveauet, er en ultimativ indikator på succes i hvilken udstrækning, individet er empoweret - enten generelt eller i forhold til særlige områder (Tones & Tilford). Hvis den primære målgruppe er de professionelle, giver Høgsbro og Rieper et bud på en definition fra USA, hvor empowerment evaluering duk-

ker op i 90'erne: *Den defineres som evaluering, der hjælper medarbejderne med at foretage selvevaluering med det formål at forbedre indsatsen og medarbejderens selvbestemmelse* (Dahler-Larsen & Krogstrup, s.181).

Empowerment evaluering indebærer træning, understøttelse, råd, oplysning og frigørelse. Som evalueringskoncept er den alene solidarisk med de aktører, der er aktivt involveret i processen og stiller sig til rådighed, og fokus er på udvikling af metoder til selvevaluering.

I vores projekter har der også været andre målgrupper for evalueringen end de aktive deltagere, og andre former for evaluering er tillige benyttet.

Formativ evaluering har også sine rødder i USA, hvor evalueringsforskere kritiserede den summative evaluering. Denne blev betragtet som den ideelle evaluering, gennemført som et eksperiment med forsøgs- og kontrolgrupper. *Det blev i stedet hævdet, at evalueringen burde fokusere på de sociale processer, der fører frem til effekter, og at evaluator burde samarbejde med de personer, som gennemfører den indsats, der evalueres, for at udvikle sig og forme (formativ) indsatsen under implementeringsprocessen* (ibid, s.180).

I Danmark blev evalueringsforskningen inspireret af den amerikanske praksis i 80'erne og kendt under begreber som aktionsforskning, dialogforskning og konstruktiv teknologivurdering - samlet under ét som handlingsrettet evalueringsforskning. *Kernen i handlingsrettet evalueringsforskning er, at evaluator interagerer med praksisfeltet under evalueringsprocessen med det formål, at erfaringer fra evalueringen bidrager til at forbedre indsatsen og styrke praksisfeltets kompetence med hensyn til at evaluere egen indsats og lære deraf* (ibid s.183).

Inden for den handlingsrettede forskning kan det være svært at skelne mellem den formative evaluering, aktionsforskningen, empowerment evaluering og forskningsbaseret erfaringsop samling.

Et interventionsprojekt i Samsø Kommune

Fra august 1994 til august 1996 planlagde og gennemførte vi i Samsø Kommune det sundhedsfremmende empowermentorienterede projekt Tid til Mere, hvor målgruppen var arbejdsfrie borgere.

Borgernes sundhed og de professionelles syn på

arbejdssituationen

De første fire måneder blev brugt til forberedelse af interventionen gennem litteraturstudier og indsamling af oplysninger til belysning af borgernes sundhed- og helbredsforhold, og lokalsamfundets interesse i og muligheder for at rumme det påtænkte projekt.

Samsø Kommune gennemførte netop i et samarbejde med Århus Amt i 1994 en spørgeskema-undersøgelse om sundhedstilstand, levekår, sundhedsadfærd og trivsel blandt et tilfældigt udvalg af kommunens borgere. Undersøgelsen fik indføjet nogle spørgsmål til arbejdsfrie borgere, der viste, at de havde behov for at være mere aktive, savnede et fællesskab og ønskede at deltage i ulønnede opgaver uden for hjemmet (Petersen & Vinther-Jensen 1995).

Medarbejdere i social- og arbejdsmarkedssektoren, den primære og sekundære sundhedssektor, uddannelses- og fritidssektoren samt i to store fagforeninger, i alt 27 professionelle, blev som et led i forberedelserne og planlægningen af den kommende intervention enkeltvis eller i mindre grupper spurgt om deres syn på Samsø i almindelighed og på arbejdssituationen i særdeleshed. Der var enighed om, at det var en tung opgave at mobilisere de arbejdsløse, men ikke enighed om, hvorvidt Samsø havde noget at tilbyde borgere uden for arbejdsmarkedet.

Forskellige opfattelser af Kulturhuset i Tranebjerg

Som endnu et led i forberedelserne blev Kulturhusets bestyrelse, dets leder og udvalgte aktive frivillige borgere knyttet til Kulturhuset interviewet. Formålet var at få et indblik i deres vurdering af Kulturhusets rolle i lokalsamfundet. Kulturhuset blev i oktober 1994 ikke opfattet som et velfungerende, aktivt og levende medborgerhus, og en del af projektets potentielle målgruppe ville eller turde ikke komme i Kulturhuset.

Den indsamlede viden havde stor betydning for tilrettelæggelsen af, hvordan vi kontaktede de arbejdsfrie borgere, og hvordan vi inddrog og samarbejdede med det fagprofessionelle og det politisk/administrative system. Sådan som det er beskrevet her, virker det måske meget systematisk og struktureret. Sådan forholdt det sig ikke helt, da vi i 1994 ikke var helt så opmærksomme på vigtigheden af at indsamle dokumentation før en intervention, som derfor heller ikke

blev tilrettelagt med samme omhu som indsamling af vores evalueringsdata.

Evaluering som produkt og proces

En projektarbejdsgruppe af arbejdsfrie borgere blev drivkraften bag og omdrejningspunktet i den empowerment-orienterede intervention, som var næsten totalt borgerstyret og -kontrolleret. Den professionelle intervention indskrænkede sig i dette projekt til at indbyde og opfordre borgerne til at deltage. Projektmagernes rolle var som samarbejdspartnere, konsulenter, vejledere og vidensformidlere i relation til det borgerne ønskede og efterspurgte. Arbejdsgruppen blev fulgt frem til august 1996, hvor de to projektmedarbejders formelle tilknytning til projektet ophørte. Projektets mål og evalueringsmetoder var i dette projekt planlagt på forhånd, hvorimod den teoretiske referenceramme for valg af evaluering ikke er beskrevet.

Arbejdsgruppen var under hele projektperioden åben for alle arbejdsfrie borgere, og arbejdsgruppens sammensætning blev registreret med hensyn til antal, tid i gruppen, køn, alder, civilstatus og arbejdssituation. Gruppens udvikling på processiden blev observeret og diskuteret (Staples, Mullender & Ward 1991), og som synligt udtryk for processens omsætning til produkt (Bernstein et al., Wallerstein) blev alle konkrete lokalsamfunds- og gruppeaktiviteter, der blev sat i gang i løbet af projektperioden, beskrevet med tidspunkt for igangsættelse, formål, målgruppe, indhold, varighed og udbytte. En oversigt over de samlede aktiviteter blev analyseret i et empowermentperspektiv med udgangspunkt i definitioner på empowerment, modeller for dynamikken i empowerment (Wallerstein, Tones & Tilford) og udviklingsfaser i empowerment-orienteret socialt gruppearbejde (Staples, Mullender & Ward).

Kvalitative interview - deltagernes stemmer

Der blev gennemført syv individuelle dybdeinterview. Seks var med mennesker, som alle havde deltaget i arbejdsgruppen omkring projektet. De var enten på arbejdsløshedsunderstøttelse, bistandshjælp eller forsørget af en ægtefælle. Den syvende var med den - på interviewtidspunktet - ansatte leder af Kulturhuset.

Interviewene handlede om lokalsamfundet, om interpersonelle relationer og om personlige og individuelle

forhold. Endelig var der også fokus på den professionelle rolle og funktion i et empowermentprojekt. Selv om jeg ikke havde en regelmæssig kontakt til projektets arbejdsgruppe og Kulturhusets leder, kendte jeg alle de interviewede. Mine følelsesmæssige forberedelser (Fog 1995) er sket gennem udarbejdelsen af temaguiden med min kollega og de diskussioner, det affødte, og gennem fortløbende samtaler om deltagernes reaktioner på og handlinger i relation til vigtige begivenheder i deres liv.

Som supplement blev der udført fem kortere interview med udvalgte nøglepersoner fra sundhedssektoren, arbejdsmarkedssektoren og den sociale sektor omhandlende deres vurdering af projektet og dets betydning for lokalsamfundet, for arbejdsgruppen og for den enkelte.

Den benyttede analysemetode var hermeneutisk inspireret og på tværs af det enkelte interview suppleret med en instrumentel casebeskrivelse af en af deltagere (Kvale 1996, Guba & Lincoln 1994, Stake 1994).

Resultater og formidling

Evalueringen har sandsynliggjort, at empowerment kan bruges som tilgang i en lokalsamfundsintervention, og det kan føre til, at deltagere oplever sig som "empowered". De bliver synlige i lokalsamfundssammenhænge og anerkendt, de beskriver større selvværd, har mere selvtillid og handler derefter, og de etablerer nye sociale relationer. Det var muligt at arbejde aktivt og bevidst med den professionelle rolle og indgå i en relation og et samarbejde med borgerne, hvor begge parter oplever sig som eksperter, og hvor magtrelationerne bliver en vind/vind situation. Ændring af den professionelle rolle og funktion vurderede vi som den største og vanskeligste udfordring. Tiden på i alt to år var en anden barriere. Det tager tid at arbejde empowermentorienteret, det tager tid at dokumentere, og det tager tid at sikre en lokal forankring.

Der er udgivet rapporter (Lundemark Andersen & Vinther-Jensen, Vinther-Jensen 1999), skrevet artikler, holdt foredrag og undervist. En aktiv deltager har medvirket i et landsdækkende radioprogram, blev interviewet til flere fagblade og deltog i en workshop på en nordisk konference.

Empowerment - professionel læring i praksis

Positive erfaringer og resultater fra vores første intervention førte til et ønske om at fortsætte med udvikling af empowerment i praksis, men i et nyt projekt at koncentrere indsatsen om de professionelle og deres rolle.

Valget faldt på socialpsykiatrien, og på anbefaling af socialpsykiatrichefen i Århus Amt henvendte vi os til Højvang-Kollegiet, som var et botilbud for unge psykisk syge fra 18 til 45 år. Organisatorisk befandt botilbuddet sig i socialpsykiatrien i Århus Amt som en del af det samlede psykiatriske tilbud til borgere i amtet.

Interventionen blev planlagt som et tre-årigt forsøgs- og udviklingsarbejde, hvor der var midler til en projektkoordinator, til personaleudvikling og til beboerarbejde.

Fokusgruppeinterview og organisatoriske rammer

Konteksten og præmisserne for et forsøgsarbejde skal undersøges, og deltagere skal føle ejerskab til og have indflydelse på udvikling og forløb allerede fra begyndelsen. En måde at engagere og involvere deltagere på er at undersøge deres viden, holdning og praksis på områder, som er væsentlige for projektet, blandt andet med det formål at afsøge, hvor de store udfordringer er, og hvor der kan være behov for forandring, kvalificering og udvikling.

Vi valgte at invitere alle ansatte til at deltage i semistrukturerede fokusgruppeinterview efter en temaguide (Morgan & David 1997). Interviewene beskæftigede sig med: institutionens og personalets faglighed og struktur, psykisk sygdom, sundhedsfremme, forebyggelse og behandling, beboernes vilkår og indflydelse. Analysen af interviewene er hermeneutisk inspireret. Resultaterne blev brugt som en slags status og som inspiration for personalet til deres valg af indsatser og projektindhold.

For at få et fælles billede af, hvordan Højvang så ud i et organisatorisk perspektiv og med synliggørelse af intern og ekstern kommunikation og relation, bad vi alle ansatte om at tegne et organisationsdiagram med samarbejdsrelationer og referencer. Vi fremstillede et nyt diagram med mindste fællesnævner, hvorefter vi i dialog med de ansatte diskuterede os frem til, hvordan det forholdt sig med de områder, der ikke var fælles opfattelse af.

Intervention, udvikling og omsætning

Højvang-Kollegiet og det arbejde, der blev udført med beboerne, er underlagt nogle love, regler, politikker og kvalitetskrav, som ligger uden for institutionens beslutning og reelle medbestemmelse. Man kan kalde det en top-down-organisation. Samtidig sker der en del i organisationen som både ansatte og beboere kan få indflydelse på, beslutte og bestemme: en bottom-up-strategi. Denne strategi er, da projektet starter, endnu ikke formuleret, men interviewene med personalet og organisationsdiagrammet er begyndelsen på et ejerskab til forandringer. Endelig iværksætter og evaluerer to udefra kommende projektkoordinatorer i et samarbejde med ansatte og beboere, et forsøgs- og udviklingsarbejde fra sidelinien.

Evaluering af empowerment i socialpsykiatrien

Evaluering af vores projekt har elementer fra både empowerment og formativ evaluering. Selve interventionen har udgangspunkt i empowerment, hvilket betyder, at vi har trænet, understøttet, rådgivet og arbejdet for frigørelse, hvilket er de bærende elementer for en empowerment-evaluering med henblik på at skabe forudsætninger for selvevaluering. Men vi har også andre interesser og interesserter.

Vi har som i formativ evaluering fokus på udvikling af mål og praksis, og vi skal relatere til tre forskellige modtagere af resultaterne:

- Projektets aktører som er ansvarlige for det konkrete forløb, og som har interesse i, at dette forløb bliver optimalt i forhold til egne målsætninger. Her kan evaluering ses som en systematisk, kritisk og reflekteret erfaringsopsamling, der skal bruges til at skabe kontinuerlig læring i organisationen.
- Et politisk og administrativt bagland, som er interesseret i at finde ud af, om indsatsen som helhed tilgodeser en række overordnede målsætninger. Vi er således ansvarlige for udarbejdelse af en rapport, som er offentlig tilgængelig.
- Andre fagpersoner og projektmagere. Vi har interesse i at undersøge om erfaringerne fra projektet kan overføres til andre sammenhænge, og om det konkrete forsøgs- og udviklingsprojekt kan tilføre arbejdet med social ulighed nye dimensioner.

Analysen af projektet bygger på en antagelse om, at det i en intervention er umuligt at isolere og dermed måle effekten af en enkelt påvirkningsfaktor. Det betyder, at analysen tager afsæt i en *3. generations-evaluering*, hvor målet ikke er at måle effekten af en intervention, men at undersøge, hvad der sker, når der interverneres (Juul 2000).

Evalueringsmål

Vi har flere mål med evalueringen, dels at undersøge om det er meningsfuldt at arbejde med empowerment i en professionel sammenhæng, dels at undersøge hvad der sker blandt de professionelle og blandt beboerne.

1. *Kan empowerment som begreb og strategi meningsfuldt transformeres til det professionelle niveau:* en teoretisk analyse og transformation af begrebet fra målgruppen de socialt udsatte til målgruppen de professionelle
2. *Analyse af centrale elementer i projektet - med udgangspunkt i aktørernes beretninger om empowerment:* På det professionelle niveau fokuseres på læring og motivation, værdier og menneskesyn, italesættelse af empowerment og brugerperspektiv. På brugerniveau undersøges indflydelse på dagligdagen og personaleperspektiv
3. *En analyse af selve interventionen* belyst gennem form og indhold fra et aktørperspektiv og fra et projektkoordinatorperspektiv

Indsamling og analyse af data

Der er ved hjælp af litteraturstudier udarbejdet en analyse af begrebet empowerment og argumenteret for en transformation af begrebet til det professionelle niveau.

Der er undervejs gennem tre år indsamlet og genereret forskellige former for data, som indgår i evalueringen. Der er skrevet referater og notater efter samtaler, møder, temadage og seminarer, observeret, reflekteret og udarbejdet procesbeskrivelser. Der er gennemført individuelle dybdeinterview om forløbet og udbyttet af interventionen med næsten alle ansatte, som har deltaget i hele perioden eller i dele af perioden - i alt 18 interview. Begrundelsen for at gennemføre individuelle kvalitative interview frem for fokusgruppeinterview med de ansatte ved afslutningen er vores oplevelse og vur-

dering af, at der er stor forskel på, i hvilket omfang og hvordan interventioner i forhold til personaleudvikling er erobret og omsat til praksis. Analysemetoden er hermeneutisk inspireret.

Vi har også evalueret beboernes opfattelser og udbytte af interventionen. Vi har observeret og været i dialog med beboerne. Vi gennemførte midtvejs i forløbet et brugerpanel, som er beskrevet i den selvstændige *Rapport fra beboerpanel på Højvang-Kollegiet fra 1999*. Endelig er der gennemført et fokusgruppeinterview med beboere fra beboerrådet.

Resultater og formidling

De mange erfaringer og resultater, der kom ud af tre års samarbejde med et engageret og aktivt personale, kan ikke retfærdigt gengives i denne artikel. I den ultrakorte version blev empowerment implementeret i institutionen og i de ansattes tænkning og blev beskrevet som alt fra værdier til teknikker og redskaber. Det socialfaglige arbejde fik fokus på ressourcer, kraft og styrke, og læring sker bedst ved at koble læringsprocesser med dagligdagens erfaringer og realiteter *on- the-job-training*. Der er langt fra erkendelse til handling, og der skal udvikles modeller, der kan understøtte processer, hvor viden omsættes til praksis. Det tager tid at arbejde empowerment-orienteret, og forandringer skaber ofte kaos, som skal anerkendes og håndteres.

Empowering-processer hos de professionelle kan udfordre deres eget syn på brugerne, og der kan skabes parallelle udviklingsforløb mellem professionelle og brugere. Et ligeværdigt samarbejde kan nåes, også selv om brugere og professionelle ikke er ligestillede.

Men vi stødte også på barrierer og mødte nye udfordringer. Det lykkedes ikke fra starten at involvere ledelsen på en sådan måde, at den fik tilstrækkelig indsigt og det fulde ejerskab, og vi koncentrerede os først og fremmest om selve institutionen og de ansatte og fik ikke i tilstrækkelig grad inddraget de strukturelle og organisatoriske rammer.

Der er udgivet rapport (Lundemark Andersen & Vinther-Jensen 2002), undervist og holdt foredrag. De ansatte på Højvang Kollegiet har også undervist og formidlet erfaringer og resultater, og de har selv været aktive i indsamling af dokumentation til brug for deres eget empowerment-arbejde med beboerne.

Sammenhæng, samarbejde, styrke, selvværd, sundhed

Vi greb de nye udfordringer om en fortsat udvikling af empowerment i praksis, men denne gang med inddragelse af de strukturelle og organisatoriske sammenhænge som den professionelle praksis udfolder sig i. Vi fandt, at den amtslige revalidering af mange grunde var et potentielt indsatsområde. RevaCenter Silkeborg viste, som et af amtets syv revacentre organiseret under driftsområdet Uddannelse og Arbejdsmarked i Århus Amt, stor interesse for at samarbejde, ligesom Socialmedicinsk Enhed i Afdelingen for Folkesundhed, som har den lægefaglige servicering af revacentrene, ønskede at deltage.

Projektet startede i januar 2000 som en diskussion og afklaring mellem ledelsen på RevaCenter Silkeborg, administrerende overlæge og projektlæge på Socialmedicinsk Enhed og leder af og projektkoordinator i Sundhedsfremmeenheden. Der blev i sommeren 2000 udarbejdet en rammebeskrivelse for projektet, som har været styrende for forløbet.

Empowerment i revalidering

Projektet tager sit udgangspunkt i den eksisterende viden om og de gældende love og regler på revalideringsområdet, herunder også Århus Amts kvalitetsplan for revalideringsområdet. Projektets primære fokus er de ansatte på RevaCenter Silkeborg og deres faglighed, men også optagekommunerne og deres revalideringsmedarbejdere er målgruppe for indsatsen. Dette afspejler sig i sammensætningen af projektets følgegruppe.

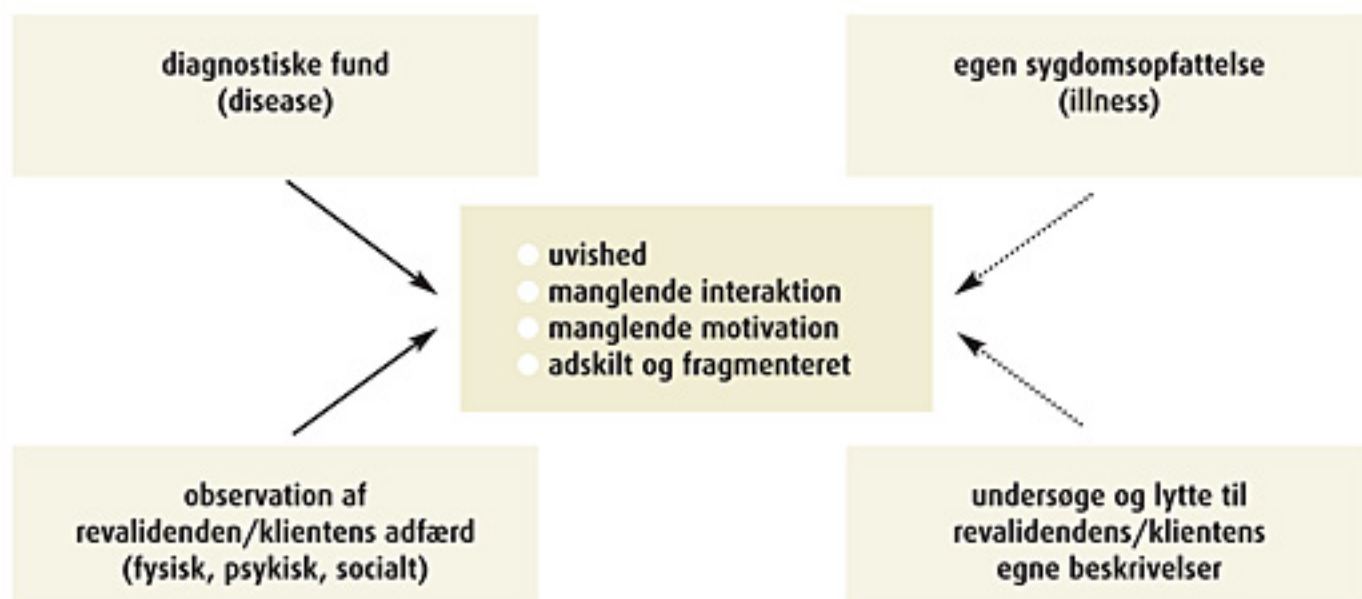
Den gode revalidering

Revalidenderne er den egentlige målgruppe, men ikke dette projekts primære fokus. En indledende beskrivelse af vilkår og rammer for en revalideringsindsats omfatter imidlertid også de henviste klienters syn på og beretninger om forventninger til, muligheder, barrierer og udbytte af et ophold på RevaCenter Silkeborg.

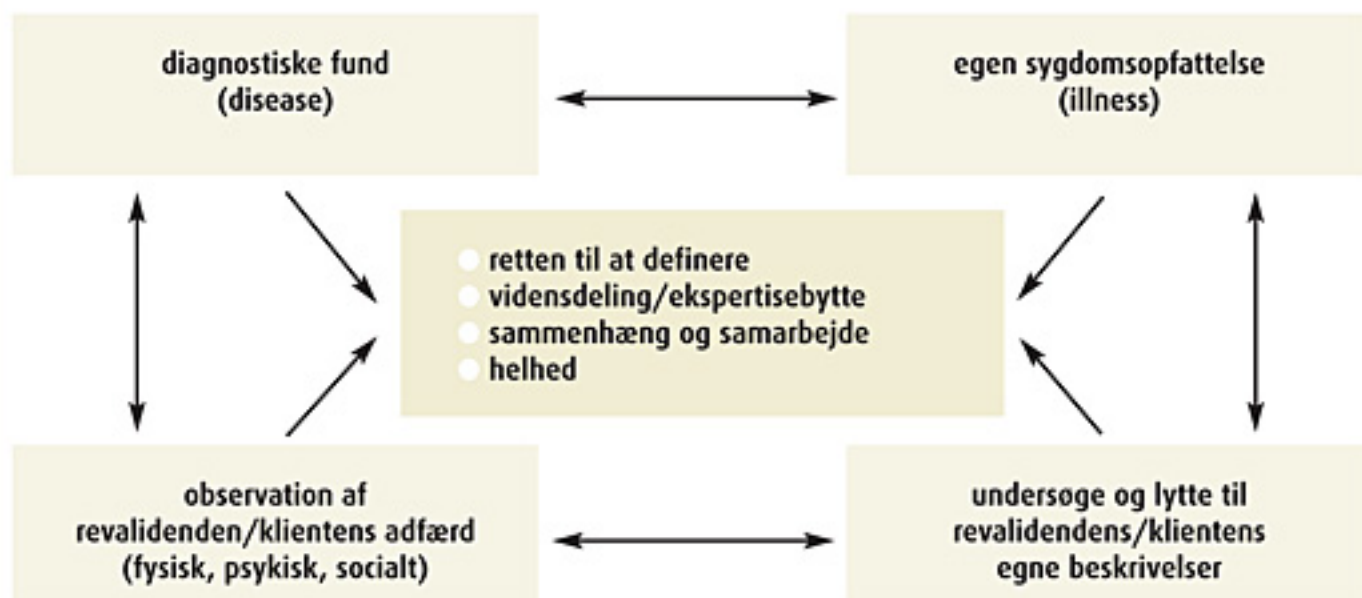
Vi satte derfor indledningsvis fokus på alle involverede aktørers forståelse og beskrivelse af opgaven og muligheder og barrierer for at styrke sammenhæng, samarbejde og fælles mål, og vi interviewede både ansatte og klienter. Formålene med interviewene i denne intervention er flere:

Manglende sammenhæng og samarbejde (powerlessness)

Sammenhæng, samarbejde, styrke, selvværd, sundhed (empowerment)

- I forbindelse med igangsættelse af forsøgs- og udviklingsarbejde er det af betydning at undersøge, i hvilken sammenhæng (kontekst) og på hvilke præmisser forsøgsarbejdet finder sted.
- Det er af betydning, at alle, der deltager i et forsøgsprojekt, føler ejerskab til og har indflydelse på udvikling og forløb allerede fra begyndelsen. En måde at engagere og involvere deltagerne på er ved at spørge, hvad de opfatter som projektets kerne og omdrejningspunkt, hvor de ser de store udfordringer, og på hvilke områder/forhold de kan foreslå ændring, kvalificering og udvikling
- En indledende undersøgelse kan danne udgangspunkt for en senere evaluering af forløb og resultat
Af praktiske og etiske grunde, har vi i dette projekt valgt at gennemføre forskellige typer af interview:
  1. Fokusgruppeinterview med sagsbehandlere og medlemledere fra de henvisende kommuner - i alt fem interview.
  2. Fokusgruppeinterview med medarbejdere på RevaCenter Silkeborg - et interview.
  3. Fokusgruppeinterview med kommunale lægekonsulenter - et interview.
  4. Individuelle interview med henviste revalidender fra de seks deltagende kommuner - i alt otte interview.

Vi har valgt at beskrive og analysere de fire grupper af interview separat og uafhængigt, dog alle efter en metode inspireret af grounded theory (Strauss & Corbin 1990). Vi har fokuseret på temaer i interviewene, som er relevante for projekt Empowerment i revalidering. De markante fund fælles for alle analyser er samlet i en model (s.38), som danner udgangspunkt for de fremsatte forslag til ændringer og handlingsstrategier.

Vidensdeling/ekspertisebytte

Af interviewene fremgår, at kommunikationen mellem de forskellige aktører specielt med hensyn til forventninger og resultater ikke altid er lige klar og tydelig. Vi har imidlertid kun undersøgt, hvad aktørerne siger om hinanden og om de samme temaer. Man kunne kalde det en backstage-analyse. Vi supplerer nu disse analyser med iagttagelser frontstage. Hvad sker der rent faktisk i den direkte kommunikation mellem aktørerne?

Ved at observere en daglig praksis kan arbejdet og

kommunikationen beskrives og synliggøres på en ny måde. Vi er i gang med at observere mange forskellige daglige situationer på RevaCenter Silkeborg.

Observationerne italesættes, og billederne gives tilbage til de ansatte for på denne måde at spejle den daglige praksis. Vi vil tillige tilbyde mulighed for at udvikle kvalifikationer og kompetencer, som kan skabe tydeligere og klarere kommunikation.

Helhed

Formålet med dette projekt er i sidste ende at skabe forudsætninger for helhed og dermed for styrke, selv-værd og sundhed. Det skal ske gennem øget sammenhæng i og samarbejde om revalidering. En fælles forståelse og et fælles grundlag er vigtige forudsætninger for at kunne arbejde aktivt frem mod en helhed. Vi har i en indledende rapport (Lundemark Andersen & Vinther-Jensen 2002) givet mosaikker til et fælles afsæt gennem at lade de forskellige aktører komme til orde, så de hver især har fortalt, hvordan de oplever og opfatter revalidering og revalideringens muligheder, begrænsninger og fremtid.

Vi har også i slutningen af rapporten beskrevet perspektiverne i projektet ved at fortælle hvilke aktiviteter, der allerede er sat i gang, og hvilke initiativer vi i samarbejde med aktørerne planlægger i en nær fremtid. Disse interventioner vil naturligt være omdrejningspunkt for og udgøre kernen i den næste rapport om empowerment i revalidering. En afsluttende rapport skal samle erfaringer og resultater - altså have evaluering som primær fokus.

Kvalificering af praksis - et fælles ansvar

Dokumentation og herunder evaluering er i fokus både blandt forskere og praktikere. Flere forhold bør overvejes, inden man som praktiker kritikløst kaster sig over en stor og til tider meget ressourcekrævende opgave. Hvad er formålet med en evaluering, hvem er målgruppen for evalueringens resultater, og hvilket omfang skal evalueringen have? Dette er blot nogle af de mange spørgsmål, man må stille sig.

Når det er på plads, må man beslutte, hvorvidt en evalueringsopgave kan klæres af en intern projektmedarbejder eller en anden person i organisationen, eller om det er nødvendigt at hyre en ekstern person. Enten fordi

den nødvendige faglighed ikke er til stede, eller måske fordi der kan blive problemer med uvildighed og troværdighed. På den anden side kan en ekstern evaluator have andre fokuspunkter og interesser end deltagerne, hvilket kan vanskeliggøre en efterfølgende implementering af resultater i praksis. Og det kan være praktisk eller økonomisk umuligt at få en ekstern person knyttet til et projekt lige fra start til slut.

Det økonomiske spiller i det hele taget en stor rolle. Er der mulighed for og villighed til at afsætte midler til en evaluering og efterfølgende formidling af resultater, og er der en rimelig balance mellem de ressourcer, der bruges til selve indsatsen og de ressourcer, der anvendes på evaluering?

Der er således mange forhold, som er af betydning for ens valg, og der findes ikke entydige løsninger. Evaluering er et felt, hvor meninger brydes, men også en disciplin i fortsat udvikling. Jeg har i denne artikel givet nogle bud på, hvordan man med udgangspunkt i et lokalsamfund og en professionel praksis kan arbejde med dokumentation som grundlag for igangsættelse af en intervention og med evaluering under og efter forløbet. Både praktikere og forskere må hver for sig og sammen synliggøre og fremlægge deres mangfoldige refleksioner, erfaringer og resultater, så vi i fællesskab i endnu højere grad kan bidrage til en kvalificering af praksis.

kvj@ag.aaa.dk

Litteratur

- Bernstein E., Wallerstein N., Braithwaite R., Gutierrez L., Labonte R. & Zimmermann M. (1994) *Empowerment forum: A dialogue between guest editorial board members*. *Health Education Quarterly* 21, 281-294.
- Dahler-Larsen P. & Krogstrup H.K. (red.), (2001): *Tendenser i evalueringen*. Odense Universitetsforlag.
- Fog J. (1995): *Med samtalen som udgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview*. Akademisk Forlag, København.
- Fredslund H. (2001): *Når "vilde" problemer tæmmes. En filosofisk-hermeneutisk tolkning af en forebyggelsessamtale på Bispebjerg Hospital*. (Ph.D) Københavns Universitet.
- Guba EG. & Lincoln YS. (1989): *Fourth generation evaluation*. SAGE Publications, Newbury Park.
- Kamper-Jørgensen F. (1995): *Evaluering af folkehelsearbejde*. *Nordisk Medicin* 110, 242-245.
- Kvale S. (1996) *Interviews: An introduction to qualitative research interviewing*. SAGE Publications, Newbury Park.
- Lundemark Andersen M. & Vinther-Jensen K. (1997): *Empowerment i praksis: Et sundhedsfremmeprojekt for arbejdsfrie*. Forebyggelsesrådet i Århus Amt, Århus.
- Lundemark Andersen M. & Vinther-Jensen K. (2002): *Empowerment - professionel læring i praksis. En sundhedsfremmende intervention i en socialpsykiatrisk døgninstitution*. Afdelingen for Folkesundhed, Århus Amt.
- Lundemark Andersen M. & Vinther-Jensen K. (2002): *Empowerment i revalidering* Viden Vilkår Forudsætning. Afdelingen for Folkesundhed, Århus Amt.
- Morgan D.L. & Davis L. (1997): *Focus groups as qualitative research*. *Qualitative research methods. Series 16*. SAGE Publications, Inc.
- Mullender A. & Ward D. (1991): *Selfdirected groupwork: Users take action for empowerment*. *Groupwork Series*, Whiting and Birch, London.
- Nutbeam D. (2000): *Health promotion effectiveness - the questions to be answered. I: The evidence of health promotion effectiveness. Shaping public health in a new Europe. Part two evidence book*. ECSC-EC-EAEC, Brussels - Luxembourg.
- Petersen T. & Vinther-Jensen K. (1995): *Trivsel og sundhed i Samsø Kommune: En lokal sundhedsprofil*. Forebyggelsesrådet i Århus Amt, Århus.
- Stake RE. (1994): *Case studies*. In *Handbook of qualitative research* (Denzin NK. & Lincoln YS. eds), SAGE Publications, Thousand Oaks pp. 236-248.
- Staples LH. (1993): *Consumer empowerment in the Massachusetts mental health system: A comparison of attitudes, perceptions, and opinions within and between consumer and provider groups* (Dissertation). Boston University Graduate School, Boston.
- Strategi og udviklingsplan for Sundhedsfremmeenheden i Afdelingen for Folkesundhed, Århus Amt, (2003)*.
- Strauss A. & Corbin J. (1990): *Basic of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. SAGE Publications, Newbury Park.
- Tones K. & Tifford S. (1994) *Health education: Effectiveness, efficiency and equity*. Second edition, Chapman & Hall, London.
- Vinther-Jensen K. (1999) *Empowerment: Visioner i praksis - Et kvalitativt studie af en sundhedsfremmende borgerstyret lokalsamfundsintervention*. (Master of Public Health) MPH 1999:21, Nordiska hälsovårdshögskolan, Göteborg.
- Wallerstein N. (1992) *Powerlessness, empowerment and health: Implications for health promotion programs*. *American Journal of Health Promotion* 6, 197-205.
- WHO. (1986) *Ottawa charter for health promotion: An international conference on health promotion, November 17-21, WHO, Copenhagen*.

uden for nummer

7

Knud Ramian

Praksisforskning som læringsrum i det sociale arbejde

Praksisforskning som læringsrum i det sociale arbejde præsenterer fænomenet "Den forskende praktiker". Det er praksisforskeren, der passer sit daglige arbejde ugens fire første dage, men forsker om fredagen. Praksisforskningen har en række særlige muligheder og vanskeligheder, der former læringsmulighederne. På Center for Evaluering har man gennem en årrække arbejdet med at udvikle praksisforskningen i form af videnskabende netværk, hvor praktikerne går sammen om at udforske et fælles tema gennem casestudier på arbejdet.

Hanne Kathrine Krogstrup

Opbygning af evalueringskultur inden for det sociale område

Kravet om evaluering presser sig i stigende grad på. Senest har Socialministeriet iværksat et evalueringsprogram, som bl.a. sigter på udvikling af evalueringsmodeller, der er særligt egnede til selvevaluering i amter og kommuners sociale sektorer. Den sociale sektor har sammenlignet med andre områder relativt lange og udbredte traditioner for evalueringer. Det kan derfor også undre, at evaluering i forholdvis begrænset udstrækning indgår som en integreret del af det sociale arbejde. Tesen i dette bidrag er, at en af hovedårsagerne hertil er fravær af den nødvendige evalueringskapacitet, og artiklen diskuterer de dilemmaer, der er indlejret i opbygning af en evalueringskapacitet.

Kirsten Vinther-Jensen

Dokumentation i praksis

Artiklen beskriver, hvordan dokumentation i det praktiske sundhedsfremmende og sociale arbejde kan tilvejebringes i et samarbejde mellem aktive projektmagere, borgere og professionelle. Det begyndte som en nødvendig, men ikke eksplicit og reflekteret arbejdsmåde i tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering af sundhedsfremmende empowermentorienteret forsøgs- og udviklingsarbejde. Nu er det en bevidst strategi og metode til yderligere udvikling og kvalificering af forsøgsarbejdet og til læring og forandring i praksis.

Dansk Socialrådgiverforening

Toldbodgade 19A
Postboks 69
1003 København K
Tlf: 3391 3033
Fax: 3391 3069
www.socialrdg.dk